

Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів

Факультет управління
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

Кваліфікаційна робота бакалавра

на здобуття освітнього ступеня бакалавр
за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»
за темою:

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

Виконала: студентка групи ПУ22-1
спеціальність 281 «Публічне управління
та адміністрування»
Антонова Ю. С.

Науковий керівник: д.н.держ. упр.,
проф. **Кваліашвілі І. М.**

Рецензент: Південно-Східна митниця
гол. держ. інспектор відділу взаєм. з
підприємствами, к.н. з держ.управління,
Курасова Є. Є.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет / ННІ _____ управління _____
Кафедра _____ публічного управління та митного
адміністрування _____
Рівень вищої освіти _____ бакалавр _____
Спеціальність _____ 281 Публічне управління та
адміністрування _____
Освітня програма _____ Публічне управління та
адміністрування _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри публічного управління
та митного адміністрування

_____ / Антонова О. В. /

„ _____ ” _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
здобувачу вищої освіти

_____ Антонової Юлії Сергіївни _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Державне регулювання функціонування зон вільної торгівлі в Україні»

керівник роботи Квеліашвілі Ірина Миколаївна, д.держ. упр., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по УМСФ від “20” квітня 2026 року № 303-кс

2.Строк подання здобувачем роботи на кафедру 25.05.2026 - 05.06.2026

3. Вихідні дані до роботи Митний кодекс України; Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»; Закон України «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу», Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, Угода про технічні бар'єри в торгівлі, нормативно-правові акти України, міжнародні угоди про вільну торгівлю за участю України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, статистичні матеріали Державної митної служби України, аналітичні звіти, офіційні інформаційні ресурси органів державної влади та матеріали періодичних видань.

4. Зміст роботи (перелік питань для розробки): Сутність та зміст функціонування зон вільної торгівлі в системі міжнародної економічної інтеграції. Механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах лібералізації торговельних відносин Державна політика України у сфері розвитку зон вільної торгівлі. Нормативно-правове забезпечення державного регулювання функціонування зон вільної торгівлі в Україні. Аналіз зарубіжних практик функціонування зон вільної торгівлі. Перспективи функціонування та розвитку зон вільної торгівлі за участю України

5. Перелік графічного матеріалу: таблиці: Наукові трактування державне управління митною справою, порівняльна характеристика методів митного адміністрування ЗЕД

6. Дата видачі завдання 05.01.2026-15.01.2026

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/П	Назва етапів кваліфікаційної роботи *	Строк виконання етапів роботи	Примітка
	Визначення теми кваліфікаційної роботи	31.12.25	
	Складання змісту роботи, оформлення та затвердження завдання	15.01.26	
	Опрацювання літературних джерел, нормативних документів	до 01.04.26	
	Збір та обробка статистичних і звітних даних	до 01.04.26	
	Написання вступу	до 01.04.26	
	Написання розділу 1	до 15.04.26	
	Написання розділу 2	до 01.05.26	
	Підготовка висновків	до 20.05.26	
	Оформлення роботи	до 25.05.26	
	Подання на кафедру електронного варіанту роботи для перевірки на плагіат	до 31.05.26	
	Підготовка тексту доповіді і демонстраційного матеріалу	до 10.06.26	
	Подання на кафедру кваліфікаційної роботи	до 05.06.26	

Здобувач освіти

(підпис)

Антонова Ю.С.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Квеляшвілі І. М.

(прізвище та ініціали)

Анотація

Антонова Ю.С. Державне регулювання функціонування зон вільної торгівлі в Україні

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026.

Кваліфікаційну роботу присвячено комплексному теоретичному обґрунтуванню засад публічного адміністрування преференційних торговельних режимів та розробці науково-практичних рекомендацій щодо модернізації митного адміністрування в умовах євроінтеграції та повоєнного відновлення.

У межах дослідження автором систематизовано еволюцію теоретичних підходів до сутності зон вільної торгівлі (ЗВТ) — від класичних парадигм А. Сміта й Д. Рікардо до сучасних концепцій регуляторної конвергенції та «глибоких» торговельних угод (DCFTA). Обґрунтовано сутність ЗВТ як складної інституційної системи, що поєднує правові, економічні та цифрові інструменти міждержавної взаємодії. Визначено специфіку трансформації методів публічного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в умовах лібералізації, де традиційний митно-тарифний контроль поступово замінюється гнучкими фінансовими й прихованими нетарифними важелями (технічними регламентами, санітарними нормами, сертифікацією).

Автором проведено аналіз нормативно-правового й інституційного забезпечення функціонування ЗВТ за участю України, центральне місце в якому посідає Угода про асоціацію з ЄС. Виявлено ключові інституційні бар'єри: правову невизначеність окремих норм, бюрократизацію та недостатню швидкість адаптації вітчизняного законодавства до європейського *acquis communautaire*. Охарактеризовано вимушений антикризовий характер державної зовнішньоторговельної політики в умовах воєнного стану, спрямований на логістичну диверсифікацію та спрощення митних процедур.

Ключові слова: зони вільної торгівлі, державне регулювання, зовнішньоекономічна діяльність, митне адміністрування, євроінтеграція, цифровізація, розумна митниця, штучний інтелект.

Summary

Antonova Y.S. **State regulation of the functioning of free trade zones in Ukraine**

Qualification work for the degree of bachelor in specialty 281 "Public management and administration". University of Customs and Finance, Dnipro, 2026

The qualification work is devoted to a comprehensive theoretical substantiation of the principles of public administration of preferential trade regimes and the development of scientific and practical recommendations for the modernization of customs administration in the context of European integration and post-war reconstruction.

As part of the study, the author systematizes the evolution of theoretical approaches to the essence of free trade zones (FTAs) - from the classical paradigms of A. Smith and D. Ricardo to modern concepts of regulatory convergence and "deep" trade agreements (DCFTAs). The essence of the FTA as a complex institutional system that combines legal, economic and digital instruments of interstate interaction is substantiated. The specifics of the transformation of methods of public administration of foreign economic activity (FEA) under conditions of liberalization are determined, where traditional customs and tariff control is gradually replaced by flexible financial and hidden non-tariff levers (technical regulations, sanitary standards, certification).

The author's independent achievement is a comprehensive analysis of the regulatory and institutional support for the functioning of the FTA in Ukraine, the central place in which is occupied by the Association Agreement with the EU. Key institutional barriers are identified: legal uncertainty of individual norms, bureaucratization and insufficient speed of adaptation of domestic legislation to the European *acquis communautaire*. The forced anti-crisis nature of the state foreign trade policy under martial law, aimed at logistical diversification and simplification of customs procedures, is characterized.

Keywords: free trade zones, public administration, foreign economic activity, customs administration, European integration, digitalization, smart customs, artificial intelligenc.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ	11
1.1 Сутність та зміст функціонування зон вільної торгівлі в системі міжнародної економічної інтеграції	11
1.2 Механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах лібералізації торговельних відносин	21
1.3 Державна політика України у сфері розвитку зон вільної торгівлі	32
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ	40
2.1 Нормативно-правове забезпечення державного регулювання функціонування зон вільної торгівлі в Україні	40
2.2 Аналіз зарубіжних практик функціонування зон вільної торгівлі	45
2.3 Перспективи функціонування та розвитку зон вільної торгівлі за участю України	52
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Актуальність теми. Трансформація архітектури геоeкономічного простору та інтенсифікація процесів глобалізації вимагають від суверенних держав постійної модернізації інструментів зовнішньoeкономічної політики. У цьому контексті особливої ваги набуває функціонування зон вільної торгівлі, які виступають дієвим каталізатором міжнародної економічної інтеграції, стимулюють транскордонні товарні потоки та забезпечують диверсифікацію ринків збуту для національних виробників. Для України, яка чітко задекларувала свій стратегічний курс на повноправне членство в Європейському Союзі, дослідження механізмів державного регулювання з питань функціонування зон вільної торгівлі становить не лише теоретичний інтерес, а й магістральне практичне завдання.

Ключовим вектором сучасної державної політики у митній сфері є системна адаптація національного законодавства до Митного кодексу Європейського Союзу. Цей процес спрямований на деструкцію тарифних і нетарифних бар'єрів, уніфікацію митних правил та наближення вітчизняних регуляторних практик до європейських стандартів. Важливим практичним кроком на цьому шляху стало повноцінне приєднання України до Конвенції про процедуру спільного транзиту та розгортання Нової комп'ютеризованої транзитної системи (NCTS). Впровадження NCTS дозволяє інтегрувати український митний простір у європейську систему, забезпечити прозорість контролю за переміщенням товарів, суттєво мінімізувати корупційні ризики та прискорити транзитні операції, що є фундаментальним підґрунтям для ефективного функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом.

Водночас реалізація торговельного та інтеграційного потенціалу країни відбувається в умовах безпрецедентних викликів воєнного стану. Руйнація логістичних ланцюгів, блокування традиційних морських торговельних шляхів, релокація виробничих потужностей та критичні інфраструктурні втрати зумовили необхідність екстреної перебудови всієї системи митно-тарифного та нетарифного регулювання. За цих обставин державне регулювання зон вільної торгівлі

трансформується у стратегічний інструмент підтримання життєздатності національної економіки, забезпечення її сировинної та технологічної безпеки через спрощення митних процедур і розширення логістичних коридорів. У перспективі повоєнного відновлення функціонування преференційних торговельних режимів має стати базисом для залучення прямих іноземних інвестицій, інтеграції українських підприємств у глобальні ланцюги створення доданої вартості та стимулювання високотехнологічного експорту. Необхідність оптимізації митного адміністрування, цифровізації супроводжувальних процедур та гармонізації інституційного середовища в межах чинних та перспективних угод про вільну торгівлю зумовлюють високу актуальність, теоретичну та практичну значущість обраної теми дипломної роботи.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні засад державного регулювання преференційних торговельних режимів, аналізу спрощення процедур торгівлі та визначення стратегічних перспектив розвитку зон вільної торгівлі за участю України в умовах євроінтеграції та повоєнного відновлення.

Для досягнення поставленої мети визначено необхідність вирішення низки логічно послідовних завдань:

- дослідити сутність та зміст функціонування зон вільної торгівлі в системі міжнародної економічної інтеграції;
- визначити механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах лібералізації торговельних;
- охарактеризувати державну політику України у сфері розвитку зон вільної торгівлі;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення державного регулювання функціонування зон вільної торгівлі в Україні;
- узагальнити зарубіжні практики функціонування зон вільної торгівлі;
- обґрунтувати перспективи функціонування та розвитку зон вільної торгівлі, створених за участю України.

Об'єкт дослідження — процес державного регулювання зовнішньоекономічної політики в контексті забезпечення функціонування та розвитку зон вільної торгівлі, створених за участю України.

Предмет дослідження — механізми та форми державного регулювання функціонування зон вільної торгівлі в Україні, їх вплив на розвиток національної економіки та інтеграцію у світову торговельну систему.

Методи дослідження. Методологічну основу дипломної роботи становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання економіко-правових явищ і процесів. Зокрема, метод системного аналізу застосовано при дослідженні архітектури зон вільної торгівлі як складних систем взаємодії державних інститутів, митних органів та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також при розробці пропозицій щодо модернізації IT-інфраструктури. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення положень вітчизняного митного законодавства з Митним кодексом Європейського Союзу, аналізу умов різнорівневих угод про вільну торгівлю, а також для вивчення світового досвіду та зарубіжних практик функціонування преференційних режимів. Метод статистичного аналізу покладено в основу дослідження динаміки і структури зовнішньоторговельного обігу України в межах діючих зон вільної торгівлі та розвитку зовнішньоекономічної політики держави. Історико-логічний метод слугував інструментом для відстеження еволюції концептуальних підходів до міжнародної інтеграції.

Структура роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи, яка складається зі вступу, двох розділів, що містять у собі шість підрозділів, та загальних висновків, при цьому загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 71 сторінок. Повний список використаних джерел містить 50 найменувань, у тому числі 4 джерела викладено іноземною мовою, а положення основного тексту дипломного дослідження наочно доповнює та ілюструє матеріал, викладений у 1 таблиці.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

1.1 Сутність та зміст функціонування зон вільної торгівлі в системі міжнародної економічної інтеграції

У сучасну епоху розвитку світової економіки міжнародна економічна інтеграція постає однією з провідних та найбільш динамічних тенденцій функціонування глобального господарства. Посилення міжнародного поділу праці, стрімке розширення масштабів транскордонної торгівлі, а також зростаюча взаємозалежність національних економік об'єктивно зумовлюють потребу вдосконалення й інституціоналізації ефективних механізмів взаємодії між державами. У цьому контексті ключого значення набуває створення та функціонування зон вільної торгівлі (ЗВТ), які слугують дієвим інструментом лібералізації торговельно-економічного співробітництва. Вони спрямовані на системне усунення або мінімізацію тарифних і нетарифних перешкод, що, у свою чергу, забезпечує інтенсифікацію економічних зв'язків та стимулює розвиток інтеграційних процесів на регіональному та глобальному рівнях.

Теоретичні засади формування та життєдіяльності преференційних торговельних зон безпосередньо пов'язані з генезисом концепцій міжнародного обміну та макроекономічного зближення країн. Витоки сучасних поглядів щодо доцільності лібералізаційних процесів у зовнішньоторговельній сфері беруть початок у фундаментальних працях представників класичної школи політекономії. Одним із перших авторів, який комплексно довів вигідність транскордонної товарної диверсифікації, став А. Сміт. У своєму знаковому дослідженні природи та причин багатства народів, датованому 1776 роком, дослідник сформулював концепт абсолютних переваг. Його сутність полягає в тому, що кожна суверенна держава має орієнтувати свій потенціал на випуску тієї продукції, за якою вона

володіє найвищими показниками ефективності праці та мінімальними витратами ресурсів порівняно із зовнішніми конкурентами [16, с. 55]. Доведено, що міждержавна спеціалізація разом із подальшим еквівалентним розподілом товарів забезпечують раціональне використання обмежених ресурсів та підвищують суспільний добробут держав-партнерів. Подальша модифікація та поглиблення засад свободи торгівлі знайшли відображення у працях Д. Рікардо, який у 1817 році презентував теорію порівняльних переваг. На відміну від свого попередника, Д. Рікардо математично обґрунтував, що взаємовигідні торговельні зв'язки можливі навіть тоді, коли одна з країн взагалі не має абсолютних переваг у виробництві жодного товару. Відповідно до його аргументації, державі доцільно фокусуватися на виготовленні тих товарних номенклатур, які характеризуються найменшою альтернативною вартістю [16, с. 54–55]. Цей підхід сформував міцний теоретичний підкріплювальний фундамент для розуміння процесів лібералізації та став ключовим аргументом для усунення протекціоністського навантаження за допомогою інструменту ЗВТ.

Логічним продовженням класичних концепцій у ХХ столітті став внесок Б. Оліна та Е. Хекшера, які розробили неокласичну теорію факторних переваг у 1933 році. Згідно з цією концепцією, напрями міжнародної спеціалізації держав визначаються відносним наділенням їх базовими факторами виробництва, зокрема працею, капіталом та природними ресурсами. Країни схильні експортувати товари, для виготовлення яких інтенсивно використовуються відносно надлишкові, а отже, дешевші внутрішні ресурси, та імпортувати продукцію, виробництво якої потребує дефіцитних для цієї країни факторів. У межах цього підходу вільна торгівля розглядається як інструмент вирівнювання цін на фактори виробництва та оптимізації загальносвітового економічного простору.

Еволюція міжнародних економічних відносин та ускладнення міждержавних зв'язків у другій половині ХХ століття зумовили виникнення самостійних теорій економічної інтеграції. Загальновизнаною у світовій науці стала концепція Б. Баласси, сформульована у 1961 році, який визначав економічну інтеграцію одночасно і як динамічний процес усунення дискримінаційних

обмежень між національними господарствами, і як сталий стан економічних відносин між країнами [7, с. 17; 16, с. 55]. Б. Баласса запропонував класичну п'ятиетапну лінійну модель інтеграційного розвитку, яка послідовно охоплює зони вільної торгівлі, митні союзи, спільні ринки, економічні союзи та повну економічну інтеграцію [7, с. 17]. У цій ієрархічній структурі саме зона вільної торгівлі виступає вихідним, початковим та найбільш поширеним етапом міждержавної інтеграційної взаємодії. При цьому важливим аспектом інституціоналізації таких зон у межах світової системи регулювання є дотримання вимог статті двадцять четвертої Генеральної угоди з тарифів і торгівлі, яка регламентує правомірність створення регіональних торговельних блоків без порушення загального принципу найбільшого сприяння [12, с. 112].

Проблематика сутності та змістовного наповнення економічної інтеграції широко досліджується у працях сучасних українських науковців. Зокрема, у наукових розвідках А. С. Філіпенка міжнародна економічна інтеграція трактується як складний, багаторівневий та багатоаспектний процес, що виходить далеко за межі простої оптимізації торговельних потоків. Він охоплює системну гармонізацію макроекономічної політики, розбудову спільного ринкового простору та глибоку інституціоналізацію міждержавної співпраці [7, с. 16–17]. Дослідник справедливо наголошує, що сучасні інтеграційні формати не обмежуються механічним скасуванням митних зборів, а інтегрують у себе правові, регуляторні та інституційні підсистеми держав-учасниць.

Аналогічний вектор наукового пошуку простежується й у працях В. В. Липова, де міжнародна економічна інтеграція аналізується як закономірний та об'єктивний результат історичного розвитку міжнародного поділу праці та всебічного поглиблення господарської взаємозалежності країн. Автор зазначає, що інтеграційні процеси виступають потужним драйвером підвищення загальної ефективності функціонування національних економік, посилення їхньої сукупної конкурентоспроможності на глобальних ринках та диверсифікації торговельних каналів [25, с. 42–47]. Важливе значення у цьому контексті мають також дослідження Т. М. Орехової, яка вказує, що сучасні глобалізаційні виклики

трансформують традиційне розуміння торговельних преференцій, змушуючи держави шукати гнучкіші форми інтеграції, здатні захистити внутрішній ринок від зовнішніх шоків і водночас відкрити доступ до стратегічних ресурсів [31, с. 88].

Незважаючи на значний масив наукових напрацювань, аналіз сучасної літератури засвідчує відсутність єдиного уніфікованого підходу до дефініції поняття «зона вільної торгівлі». Як продемонстровано у дослідженні Я. В. Дербеньової, в економічній науці категорію ЗВТ схильні розглядати крізь призму кількох парадигм, а саме як специфічну форму або стадію міжнародної економічної інтеграції, як багатосторонню міжнародну угоду між суверенними державами, як особливий пільговий торговельний режим, або ж як окреме регіональне інтеграційне угруповання [7, с. 16–18]. Глибокий аналіз інституційної природи таких угод у своїх працях наводить В. Є. Новицький, підкреслюючи, що ЗВТ за своєю суттю є складним компромісом між національним економічним суверенітетом та вимогами міжнародної конкуренції, оскільки країни змушені адаптувати свої внутрішні правові системи до спільних правил гри [29, с. 145].

У працях зарубіжних науковців зона вільної торгівлі здебільшого дефініюється як первинний рівень інтеграційної взаємодії. Так, Б. Баласса окреслював ЗВТ як форму співробітництва, у межах якої повністю скасовуються митні збори та кількісні обмеження щодо взаємного товарообігу між країнами-контрагентами, проте зберігається повний суверенітет кожної держави стосовно формування власної митно-тарифної політики щодо третіх країн [16, с. 55]. Подібного підходу дотримуються М. Віллем та В. І. Фомічев, акцентуючи увагу на тому, що ключовою диференційною ознакою ЗВТ є повна ліквідація внутрішніх бар'єрів при одночасному збереженні автономії зовнішнього митного суверенітету держав-членів [16, с. 55].

В українській економічній думці також сформовано розгалужену систему інтерпретацій цього поняття. Наприклад, І. В. Амеліна визначає зону вільної торгівлі як форму міжнародної економічної інтеграції, відповідно до умов якої скасовуються тарифні обмеження та митні платежі у взаємних відносинах країн-учасниць [7, с. 17; 16, с. 55]. Натомість І. М. Школа та В. М. Козменко

характеризують ЗВТ як пільгову зону регіонального типу, у межах якої підтримується вільна від митних і кількісних обмежень торгівля країн, які до такої зони входять [7, с. 17]. У підручниках під редакцією А. П. Румянцева категорія зони вільної торгівлі розглядається як інструмент геоекономічного впливу, що дозволяє державам не просто нарощувати експорт, а й формувати стійкі регіональні ланцюги створення вартості, які з часом можуть трансформуватися у вищі інтеграційні форми, такі як митний союз чи спільний ринок [42, с. 204].

Сучасні тенденції глобального розвитку вимагають залучення нових підходів до вивчення сутності ЗВТ. Зокрема, О. Ю. Кочергіна зазначає, що нинішні інтеграційні процеси зумовлюють необхідність розгляду зони вільної торгівлі не лише як дискретного етапу інтеграції, а як складної економічної системи, котра об'єднує сукупність взаємопов'язаних інститутів, регуляторних механізмів та економічних відносин між країнами [16, с. 54–56]. Такий підхід дає змогу глибше розкрити внутрішній зміст цієї категорії.

У межах системного підходу зона вільної торгівлі досліджується як цілісна структура, стабільність функціонування якої забезпечується тісною взаємодією економічних, правових, політичних та інституційних компонентів [16, с. 56]. Кожен із цих елементів виконує чітко окреслену функцію, а їхній синергетичний зв'язок орієнтований на досягнення генеральної мети, що полягає у забезпеченні безперешкодного переміщення товарів і послуг та максимізації ефективності взаємної співпраці. Системний характер сучасних ЗВТ принципово відрізняє їх від архаїчних торговельних угод угодного типу, спрямованих суто на механічне зниження тарифів. Поряд із системним, у науковій практиці дедалі ширшого застосування набуває синергетичний підхід. Його фундаментальна теза полягає в тому, що інтеграційне поєднання економічних потенціалів кількох держав дозволяє згенерувати сукупний ефект, який якісно перевищує просту арифметичну суму результатів їхньої відокремленої діяльності [16, с. 56]. У цьому ракурсі ЗВТ виступає інструментом формування додаткових конкурентних переваг, розширення місткості ринків збуту, стимулювання припливу інвестицій та прискорення темпів макроекономічного зростання. За висновками О. Ю.

Кочергіної, саме досягнення синергетичного ефекту є базовим мотивом масштабування інтеграційних процесів у глобальному просторі [16, с. 56–58].

У науковій літературі класифікація ЗВТ здійснюється за кількома базовими критеріями. За ступенем та глибиною економічної інтеграції виділяють класичні або традиційні зони вільної торгівлі, що концентруються переважно на ліквідації тарифних обмежень у торгівлі товарами, а також поглиблені чи глибокі зони вільної торгівлі, які охоплюють широкий спектр регуляторних питань, включаючи торгівлю послугами, рух капіталів, захист прав інтелектуальної власності, доступ до ринків державних закупівель та уніфікацію технічних стандартів [16, с. 57].

Велике аналітичне значення має класифікація ЗВТ за географічною ознакою та кількістю учасників, відповідно до якої розрізняють двосторонні та багатосторонні або регіональні угоди. Двосторонні ЗВТ укладаються між переважно двома суверенними державами з метою оптимізації взаємних товарних потоків. Багатосторонні ЗВТ охоплюють цілі групи країн, формуючи великі макрорегіональні торговельні блоки, класичними прикладами яких виступають Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Угода між США, Канадою та Мексикою (USMCA), а також Всебічне регіональне економічне партнерство (RCEP) [16, с. 57]. Крім того, ЗВТ розподіляють за рівнем соціально-економічного розвитку держав-учасниць на інтеграційні об'єднання розвинених країн, країн, що розвиваються, та змішані або асиметричні зони, де взаємодіють держави з принципово різними економічними потенціалами. Досліджуючи цю класифікаційну структуру, Ю. В. Макогон доводить, що асиметричні зони вільної торгівлі потребують від менш розвинених країн застосування особливих інструментів державної підтримки для запобігання деіндустріалізації та витіснення національних виробників потужними транснаціональними корпораціями країн-партнерів [24, с. 74].

На сучасному етапі особлива увага дослідників прикута до феномену поглиблених та всеохоплюючих зон вільної торгівлі (Deep and Comprehensive Free Trade Areas — DCFTA). Їхня поява стала відповіддю на ускладнення архітектури міжнародних відносин. На відміну від класичних моделей, вони передбачають не

просто скасування імпорتنих та експортних мит, а системну конвергенцію та гармонізацію правових норм, технічних регламентів, санітарних і фітосанітарних стандартів, а також інституційних управлінських процедур [16, с. 57]. Саме до такого просунутого типу належить Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі, що функціонує в межах Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Еволюційний аналіз дозволяє стверджувати, що сучасні ЗВТ поступово трансформуються з суто комерційних торговельних інструментів у складні інституційні системи макроекономічного регулювання. Початковою метою їх створення було виключно подолання тарифного протекціонізму, але сьогодні вони дедалі більше слугують платформами для адаптації до глобальних викликів, модернізації державних інституцій та підключення країн до глобальних ланцюгів доданої вартості. Великий внесок зробили українські вчені І. М. Школьний та В. М. Козьменко. Вони виявили, що запровадження режиму вільної торгівлі виступає потужним підкріпленням зовнішньоекономічних зв'язків, сприяє поглибленню міжнародної спеціалізації виробничих комплексів та стимулює інвестиційні процеси [7, с. 17]. Схожої наукової позиції дотримуються В. В. Козик та Л. А. Панкова, які акцентують увагу на тому, що інтеграційні формати дозволяють країнам більш раціонально та ефективно експлуатувати свій внутрішній ресурсний потенціал і відкривають нові стратегічні можливості для довгострокового міждержавного партнерства.

Резюмуючи вищевикладене, зону вільної торгівлі можна визначити як складну багатогранну економіко-правову категорію. Її первинна спрямованість зосереджена на створенні преференційних умов для розвитку взаємного товарообігу шляхом усунення митних бар'єрів, проте сучасний зміст ЗВТ виходить далеко за ці межі, трансформуючи її у важливий інструмент регуляторної конвергенції та підвищення конкурентоспроможності національних економік.

Важливим та невід'ємним аспектом дослідження природи ЗВТ є оцінка їхніх чистих економічних наслідків. Фундаментальну теоретичну базу для такого аналізу заклав Дж. Вайнер у 1950 році, який першим запровадив у науковий обіг

концептуальні категорії ефекту створення торгівлі (trade creation) та ефекту відхилення торгівлі (trade diversion) [12, с. 68–79]. Відповіддю на його теоретичну модель є те, що ефект створення торгівлі фіксується тоді, коли менш ефективне внутрішнє виробництво певного товару замінюється імпортом дешевшої та якіснішої продукції з країни-партнера по інтеграційному блоку після скасування мит. Це призводить до оптимізації розподілу ресурсів, зниження кінцевих цін для споживачів та зростання загального рівня суспільного добробуту.

Проте, поряд із позитивними зрушеннями, інтеграційні процеси можуть генерувати й ефект відхилення торгівлі. Цей феномен полягає у штучному переорієнтуванні торговельних потоків від більш ефективних та дешевих виробників із третіх країн, які не входять до ЗВТ, до менш ефективних, але звільнених від мита виробників усередині інтеграційного союзу [12, с. 68–79]. Така деформація здатна спричинити зниження загальносвітової економічної ефективності та виникнення структурних дисбалансів у міжнародній торгівлі. Відтак, об'єктивна оцінка доцільності створення ЗВТ завжди потребує ретельного математичного та економетричного збалансування цих двох протилежних ефектів.

Подальший розвиток теорії міжнародної інтеграції у працях Дж. Міда та Р. Ліпсі довів, що характер та вектор впливу ЗВТ на національну економіку є багатофакторною функцією, яка залежить від структури виробництва, рівня технологічного розвитку країн-учасниць, початкових обсягів взаємного товарообігу та ступеня комплементарності їхніх економічних систем. Досліджено, що максимальний позитивний ефект від лібералізації отримують ті держави, чії економічні структури є взаємодоповнюючими та орієнтованими на активне залучення до міжнародного поділу праці. На цих аспектах детально зупиняється О. І. Швиданенко, зауважуючи, що оцінка статичних та динамічних ефектів інтеграції є наріжним каменем при формуванні довгострокової зовнішньоекономічної стратегії будь-якої держави, оскільки дозволяє прогнозувати структурні зрушення в національному виробництві ще до моменту підписання відповідних міжнародних угод [45, с. 141].

Сучасні емпіричні дослідження підтверджують, що переваги ЗВТ виходять далеко за рамки суто торговельних показників. До базових позитивних екстерналій функціонування інтеграційних зон відносять суттєве розширення ринків збуту для вітчизняних експортерів, посилення ринкової конкуренції, що стимулює зниження витрат, залучення прямих іноземних інвестицій завдяки зниженню трансакційних витрат, зростання продуктивності факторів виробництва, а також активізацію інноваційної діяльності та прискорення структурно-технологічної модернізації економіки [25, с. 42–47].

Особливо відчутним результатом дії ЗВТ стало створення позитивного та прогнозованого інвестиційного клімату. Зниження торговельних ризиків та жорсткіші регуляторні правила підвищують рівень довіри міжнародного капіталу. Як наслідок, інтеграційні зони часто виступають каталізаторами інвестицій, стимулюючи приплив капіталу в потрібні сфери, що забезпечує технологічну модернізацію підприємств та створення нових робочих місць. Водночас об'єктивний науковий аналіз вимагає врахування ризиків та деструктивних викликів, пов'язаних з лібералізацією ринку. До них належать різке зростання конкурентного тиску на вразливі сектори національної економіки, залежність секторів від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках, фіскальні витрати державного бюджету через скасування імпорتنих мит, а також ризик нерівномірного розподілу вигід від інтеграції між різними суб'єктами та секторами всередині країни. Ці обставини вимагають формування та впровадження збалансованої, гнучкої державної політики адаптації національної економіки до нових умов конкурентного середовища.

Слід резюмувати, що сучасні інтеграційні процеси характеризуються глибокою якісною трансформацією сутнісної ролі зон вільної торгівлі у світовій економічній архітектурі. Якщо у другій половині ХХ століття вони розглядалися переважно як технічний інструмент усунення прикордонних тарифних обмежень, то на початку ХХІ століття їхнє функціональне навантаження радикально розширилося. Сучасні угоди про ЗВТ інтегрують у себе складні блоки питань щодо технічного регулювання, захисту інтелектуальної власності, стандартизації,

електронної комерції, екологічної безпеки та цифрової трансформації економічного простору. Ця стійка тенденція свідчить про перехід від спрощених моделей лібералізації до всеохоплюючих форм економічного інтегрування.

За висновками А. С. Філіпенка, сучасна міжнародна економічна інтеграція базується на розбудові складних багаторівневих механізмів міждержавної взаємодії, які органічно поєднують торговельну політику з інституційним співробітництвом, координацією макроекономічних стратегій та уніфікацією національних нормативно-правових баз [7, с. 16–17]. З огляду на це, зони вільної торгівлі виступають не просто фасилітаторами міжнародного товарообігу, а стратегічними механізмами включення національних держав у глобальні економічні процеси. У сучасній архітектурі міжнародних економічних відносин ЗВТ утримують беззаперечне лідерство серед інших інтеграційних форм. Їхня популярність пояснюється високою інституційною гнучкістю, здатністю максимально враховувати суверенні національні інтереси держав-учасниць та відсутністю жорсткої вимоги щодо делегування значної частини національного суверенітету наднаціональним органам управління. Саме тому переважна більшість сучасних інтеграційних ініціатив у світі розгортається на базі зон вільної торгівлі або їхніх модифікованих, поглиблених конфігурацій.

Таким чином, узагальнення наукових підходів дозволяє зробити висновок, що зона вільної торгівлі є базовою, найбільш динамічною формою міжнародної економічної інтеграції, яка забезпечує лібералізацію господарських відносин між державами через усунення тарифних і нетарифних бар'єрів. Встановлено, що еволюція теоретичних поглядів на природу ЗВТ чітко віддзеркалює загальні тенденції розвитку глобальної економіки — від класичних теорій А. Сміта та Д. Рікардо до сучасних неокласичних моделей, системних та синергетичних підходів. Сучасні зони вільної торгівлі постають як складні інституційні механізми, що інтегрують економічні, правові та організаційні інструменти міждержавної взаємодії, виступаючи потужним чинником стимулювання торгівлі, капіталізації конкурентних переваг національних економік та поглиблення інтеграційних процесів у глобальному масштабі.

1.2 Механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах лібералізації торговельних відносин

У сучасних умовах розвитку світового господарства зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) перетворилася на один із ключових чинників забезпечення економічного зростання держав, підвищення їх міжнародної конкурентоспроможності та інтеграції до глобальних ринків. Посилення процесів міжнародної економічної інтеграції, розширення мережі угод про вільну торгівлю та активізація міжнародного руху товарів, послуг, капіталів і технологій обумовлюють необхідність формування ефективної системи публічного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності. В умовах лібералізації торговельних відносин державне регулювання набуває особливого значення, оскільки повинно забезпечувати баланс між відкритістю національної економіки та захистом національних економічних інтересів [22, с. 18–26]. Глобалізаційні виклики вимагають від органів публічної влади не просто виконання контролюючих функцій, а гнучкого реагування на динаміку світових товарних та фінансових ринків з метою недопущення деструктивного впливу зовнішніх шоків на вітчизняне виробництво.

Теоретичний базис державного впливу на сферу зовнішньоекономічних зв'язків формується під впливом еволюції класичних та новітніх поглядів на міжнародний обмін. Відповідно до засад свободи торгівлі, обґрунтованих А. Смітом та Д. Рікардо, ліквідація протекціоністських перешкод виступає рушієм оптимізації розподілу ресурсів та максимізації суспільного багатства. Разом з тим сучасна наукова думка доводить, що відкрита економічна модель неспроможна функціонувати без адекватного інституційного супроводу та раціональної координації з боку владних інститутів. Через це у науковому просторі дедалі більшої ваги набуває концепт «регулятивної держави». Вона передбачає переорієнтацію ролі публічної влади з безпосереднього операційного втручання в бізнес-процеси на проектування прозорого інституційного поля, підтримку

конкуренції та забезпечення неухильного дотримання загальних правил гри усіма гравцями ринку (Ксендзук, 2020, с. 45–53).

У наукових розвідках Д. А. Міщенко та Л. О. Міщенко державне регулювання сфери ЗЕД інтерпретується як узгоджений комплекс нормативно-правових, виконавчо-розпорядчих та наглядових інструментів, спрямованих на захист економічного суверенітету та формування сприятливої платформи для інтенсифікації міжнародних зв'язків [27, с. 2–3]. Вчені доводять, що цей процес передбачає конструювання особливих інституційних меж для функціонування суб'єктів ЗЕД, що об'єктивно потребує інтеграції директивних (імперативних) важелів впливу на експортно-імпортні потоки підприємств із лабільними важелями фіскально-економічного характеру, насамперед податками, зборами та митними платежами [27, с. 3].

Глибоке розуміння архітектури регуляторного впливу забезпечує підхід І. О. Платонової, яка диференціює державне управління ЗЕД за двома функціональними рівнями: широким та вузьким [35, с. 125]. У масштабному (широкому) сенсі воно віддзеркалює цілісну систему макроекономічної координації та стратегічного спрямування зовнішньоекономічного вектора держави, тоді як у локальному (вузькому) — постає безпосередньою практичною реалізацією конкретних тактичних заходів зовнішньоторговельної політики щодо окремих операцій суб'єктів на світовому ринку [35, с. 125–128]. Спираючись на теоретичні погляди І. О. Платонової, можна констатувати, що управлінський механізм у цій царині значно ширший за звичайний нагляд і є динамічною системою економічних форм, регуляторних методів та інструментів, за допомогою яких держава стимулює, координує та регламентує поведінку суб'єктів міжнародного бізнесу задля досягнення стратегічних цілей національного розвитку [35, с. 125–126].

Практичне втілення зазначених управлінських підходів у вітчизняній практиці потребує стійкого правового підґрунтя, яке гарантує передбачуваність для суб'єктів господарювання. Законодавчу основу публічного адміністрування зовнішньоекономічного сектору в Україні формують Закон України «Про

зовнішньоекономічну діяльність», Господарський та Митний кодекси України, а також інші підзаконні акти. Спираючись на приписи статті 7 базового Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», державне регулювання у цій сфері покликане забезпечувати структурну збалансованість національного господарства, стимулювати прогресивні технологічні зрушення, стабілізувати внутрішнє ринкове середовище та проектувати оптимальні умови для включення України до міжнародного поділу праці [39]. Ці ж цільові орієнтири деталізуються у нормах Господарського та Митного кодексів України, які кодифікують правила здійснення транскордонних операцій, процедури митного контролю та межі дозволеного втручання держави у торговельні процеси, створюючи цілісний правовий простір.

Наявність консолідованої нормативної бази дозволяє класифікувати та деталізувати конкретні управлінські важелі, що застосовуються органами публічної влади. У сучасній науковій літературі механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності прийнято поділяти на правові, економічні, адміністративні та організаційні. Правові механізми реалізуються через систему нормативно-правових актів, які встановлюють порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій, визначають права та обов'язки їх учасників, а також механізми захисту економічних інтересів держави. Організаційні механізми передбачають діяльність органів державної влади, відповідальних за формування та реалізацію зовнішньоекономічної політики, координацію міжнародного співробітництва та забезпечення контролю за дотриманням законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Провідне місце у системі державного регулювання в умовах ринкової трансформації належить економічним методам впливу, які відповідають принципам лібералізму та забезпечують непряме регулювання діяльності суб'єктів господарювання. До основних економічних інструментів належать митні тарифи, податки, валютне регулювання, кредитування експорту, державні субсидії та механізми страхування зовнішньоекономічних ризиків. За висновками Д. А. Міщенко та Л. О. Міщенко, саме поєднання фінансових методів, інструментів та

важелів впливу становить основу фінансового механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та забезпечує реалізацію фінансової політики держави у сфері міжнародних економічних відносин, що безпосередньо впливає на майнові інтереси суб'єктів господарювання та стимулює процеси інтеграції [27, с. 1–2]. При цьому фінансове регулювання проявляється у концентрації та цільовому розподілі фінансових ресурсів у зазначеній сфері з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств [27, с. 4].

У групі економічних інструментів традиційно ключова роль належала митно-тарифному регулюванню, яке коригує цінові параметри товарів під час перетину митного кордону. Згідно з філософією Митного кодексу України, митний тариф постає класичним інструментом оптимізації зовнішньоторговельних потоків та фіскального захисту внутрішнього виробничого простору. Проте процеси глобальної лібералізації вимагають планомірного зниження тарифного тиску, що чітко регламентується правилами Світової організації торгівлі (СОТ) та двосторонніми зобов'язаннями України. Як наслідок, вектор державного регулювання зміщується у площину нетарифного (прихованого) протекціонізму, де ключовими інструментами стають технічні регламенти, санітарні, ветеринарні та фітосанітарні обмеження, а також процедури ліцензування та підтвердження відповідності продукції.

Для структурування інструментів публічного адміністрування ЗЕД в умовах лібералізації торгівлі доцільно використовувати класифікаційну матрицю, яка демонструє специфіку застосування різних методів.

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика методів митного адміністрування ЗЕД

Група методів	Основні інструменти	Сфера та характер впливу	Переваги в умовах лібералізації
Тарифні	Різні види мита, загальні митні тарифи	Переважно імпорт; вплив на ціноутворення товарів	Відповідність ринковим принципам, прозорість для

			партнерів
<i>Продовження таблиці 1.1</i>			
Адміністративні	Квоти, ліцензування імпорту та експорту	Імпорт та експорт; кількісне обмеження товаропотоків	Оперативність захисту внутрішнього ринку від шоків та демпінгу
Нетарифні	Технічні бар'єри, екологічні стандарти та внутрішні податки	Переважно імпорт; встановлення вимог до товарів	Можливість захисту ринку в межах винятків ГАТТ/СОТ
Фінансові	Експортні кредити, державні субсидії, податкові пільги	Переважно експорт; фінансова підтримка вітчизняних виробників	Збільшення виходу національних товарів на нові зовнішні ринки

Узагальнено автором на основі джерел [5; 20; 23; 26; 27; 35; 39; 41; 42; 44]

Як засвідчують аналітичні дані таблиці, кожен метод має унікальну функціональну спрямованість, проте сучасна парадигма вимагає перенесення акцентів на фінансові та латентні нетарифні регулятори. Наукові праці А. А. Мазаракі та Т. М. Мельник підтверджують, що динаміка зовнішньої торгівлі України безпосередньо корелює з ефективністю державних програм стимулювання експортерів, диверсифікації географії збуту та підтримки конкурентних переваг національних підприємств. Автори акцентують увагу на тому, що під впливом глобалізації традиційні інструменти трансформуються у розгалужену інтегровану систему підтримки ЗЕД, яка консолідує економічні стимули, інституційну допомогу та міжнародну координацію [23, с. 5–14]. Це вимагає відходу від філософії фіскального тиску на користь сервісного обслуговування бізнесу.

Поряд з економічними методами, які діють опосередковано, важливу роль у системі публічного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності

продовжують відігравати адміністративні методи регулювання. Їх застосування обумовлене необхідністю забезпечення економічної безпеки держави, захисту внутрішнього ринку та дотримання міжнародних зобов'язань України. До основних адміністративних інструментів належать ліцензування, квотування, реєстрація окремих видів зовнішньоекономічних операцій, встановлення технічних регламентів, санітарних, ветеринарних та фітосанітарних вимог, а також здійснення митного контролю. Незважаючи на загальну тенденцію до лібералізації міжнародної торгівлі, використання зазначених інструментів залишається важливим елементом державної політики, оскільки дозволяє мінімізувати ризики для національної економіки та забезпечити належний рівень захисту суспільних інтересів, особливо в періоди макроекономічної нестабільності.

У цьому контексті логічним продовженням розбудови системи підтримки національного бізнесу є фінансове забезпечення суб'єктів господарювання. Як зазначає В. В. Ксендзук, фінансове забезпечення зовнішньоторговельної політики охоплює систему податкових стимулів, державних гарантій, програм підтримки експорту, експортного кредитування та страхування зовнішньоекономічних ризиків [20, с. 112–118]. Реалізація таких заходів сприяє підвищенню конкурентоспроможності національних виробників на міжнародних ринках та створює додаткові стимули для розвитку експортно орієнтованих галузей економіки з високою часткою доданої вартості. Окрім цього, використання податкових інструментів, таких як своєчасне повернення податку на додану вартість при експорті чи звільнення від мита імпорту новітнього високотехнологічного обладнання для власного виробництва, виступає потужним капіталотворчим чинником [5, с. 26–29].

Ефективне використання фінансових та податкових інструментів неможливе без належного інституційного дизайну системи управління. Особливого значення в умовах лібералізації торговельних відносин набуває інституційний аспект публічного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності. Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» регулювання

зовнішньоекономічної сфери здійснюється Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Міністерством економіки України, митними органами, Антимонопольним комітетом України та Міжвідомчою комісією з міжнародної торгівлі [39]. Кожен із зазначених суб'єктів виконує визначені законодавством функції щодо формування та реалізації державної зовнішньоекономічної політики, контролю за дотриманням вимог законодавства та захисту економічних інтересів держави, що вимагає високого рівня міжвідомчої координації.

Під час аналізу інституційних основ публічного управління варто звернутися до наукових здобутків І. Петровської. Отримані нею результати свідчать, що сучасна архітектура публічного адміністрування у сфері ЗЕД має базуватися на фундаментальних засадах верховенства права, відкритості, результативності та гармонійного поєднання інтересів державних інституцій та бізнес-середовища [33, с. 112–119]. Науковиця підкреслює, що критично важливою умовою дієвості регуляторних механізмів є повна адаптація внутрішніх правових норм до міжнародних зобов'язань України, насамперед у межах багатосторонньої системи СОТ та дорожньої карти Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [33, с. 113]. Це накладає на органи публічної влади обов'язок повної ліквідації будь-яких дискримінаційних чи непрозорих процедур стосовно іноземних партнерів.

Як зазначає В. В. Липов, поглиблення міжнародної економічної інтеграції супроводжується поступовим скороченням тарифних бар'єрів та посиленням значення інституційних механізмів регулювання, спрямованих на забезпечення рівних умов конкуренції та усунення дискримінаційних обмежень у міжнародній торгівлі [22, с. 97–105]. У зв'язку з цим змінюється характер державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність: від переважно адміністративного регулювання до створення сприятливого нормативно-правового та інституційного середовища для функціонування суб'єктів зовнішньоекономічних відносин.

Особливу роль у цьому відношенні відіграють міжнародні торговельні угоди та зони вільної торгівлі. Вони передбачають поступово ліквідувати митні та

нетарифні бар'єри, гармонізувати технічні стандарти та процедури державного контролю. Як наслідок, державна політика все більше зосереджена на адаптації національного законодавства до міжнародних норм і стандартів, що є характерною ознакою сучасного державного управління зовнішньоекономічною діяльністю. Створення зон вільної торгівлі стимулює розвиток виробничої кооперації, але уряду необхідно чітко прорахувати макроекономічні та соціальні наслідки для ринку праці та вітчизняного виробництва.

Якщо обсяг торгівлі всередині новоствореного регіонального об'єднання демонструє стабільне зростання порівняно із зовнішніми ринками, це вважається свідченням формування стійкої інтеграційної бази [1, с. 175].

Наукові дослідження також свідчать про необхідність раціонального поєднання лібералізації зовнішньої торгівлі із заходами щодо захисту національних економічних інтересів. Зокрема, А. А. Мазаракі та Т. М. Мельник зазначають, що відкритість економіки створює додаткові можливості для розвитку зовнішньої торгівлі, однак одночасно посилює конкуренцію на внутрішньому ринку та підвищує залежність держави від кон'юнктури світових ринків [23, с. 8–12]. У зв'язку з цим особливого значення набувають механізми підтримки національного виробника, стимулювання експорту та диверсифікації зовнішньоторговельних зв'язків для мінімізації монопольної залежності від окремих постачальників стратегічної сировини.

В умовах цифрової трансформації суспільства пріоритетним вектором модернізації державного регулювання ЗЕД стає електронізація управлінського інструментарію. Інтеграція сучасних ІТ-платформ у митну практику, автоматизація ризикових профілів, розбудова систем безпаперового документообігу та забезпечення інформаційної сумісності різних контролюючих відомств дозволяють кардинально підвищити продуктивність публічного менеджменту, ліквідувати зайві трансакційні витрати бізнесу та заблокувати корупційні прояви. Такі реформаторські кроки повністю узгоджуються з європейськими стандартами побудови публічного адміністрування та виступають

драйвером конкурентоспроможності держави через радикальне прискорення логістичних та митних операцій.

Отже, механізми та методи публічного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності являють собою складну багаторівневу систему правових, економічних, адміністративних та організаційних інструментів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування зовнішньоекономічної сфери. Встановлено, що в умовах лібералізації торговельних відносин відбувається поступова трансформація державного регулювання від переважно адміністративних форм впливу до інституційних механізмів створення сприятливого середовища для розвитку міжнародної економічної співпраці. Водночас зберігається необхідність використання інструментів захисту національних економічних інтересів, що забезпечує збалансоване поєднання принципів відкритості економіки та економічної безпеки держави.

Особливого значення в сучасних умовах набуває адаптація механізмів публічного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності до європейських стандартів управління. Поглиблення інтеграційних процесів між Україною та Європейським Союзом сприяє трансформації підходів до державного регулювання зовнішньоекономічної сфери та зумовлює необхідність впровадження нових управлінських практик. Відповідно до європейської моделі публічного адміністрування основна увага приділяється забезпеченню прозорості діяльності органів влади, спрощенню адміністративних процедур, підвищенню якості державних послуг та створенню сприятливих умов для ведення бізнесу.

У цьому контексті важливого значення набувають положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, які визначають основні напрями реформування системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Одним із ключових завдань виступає гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу, що передбачає адаптацію нормативно-правової бази у сферах технічного регулювання, митної справи, конкурентної політики, державної допомоги суб'єктам господарювання та захисту прав інтелектуальної власності. Реалізація зазначених заходів сприяє створенню

передбачуваного правового середовища та підвищує рівень торгівлі міжнародних партнерів до української економіки.

Суттєві зміни під впливом євроінтеграційного вектора відбуваються і в системі митного адміністрування, яка є безпосереднім індикатором реформ. Відповідно до положень Митного кодексу України та міжнародних стандартів Всесвітньої митної організації, пріоритетними напрямками розвитку митної системи виступають спрощення процедур митного оформлення, застосування ризик-орієнтованого підходу до контролю, впровадження електронних сервісів та розвиток механізму авторизованого економічного оператора. Такі інструменти дозволяють одночасно забезпечувати ефективний державний контроль та мінімізувати адміністративні витрати суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, прискорюючи інтеграцію в європейські логістичні ланцюги.

У дослідженнях І. Петровської наголошується, що сучасний формат державного регулювання сфери ЗЕД має відповідати концепції сервісної держави, де владні структури виступають не карально-наглядовими органами, а сервісними інституціями, орієнтованими на формування оптимальних умов для бізнес-ініціатив та міжнародного партнерства [33, с. 114–117]. Відповідно, ключове місце посідає розбудова електронного урядування, повна цифровізація адміністративних алгоритмів та інтеграція сучасних комунікаційних рішень у роботу міністерств і відомств, що дає змогу усунути людський фактор із регуляторного процесу.

Не менш важливим напрямом удосконалення механізмів державного регулювання є розвиток інституційної спроможності органів влади, які здійснюють управління зовнішньоекономічною сферою. Ефективність реалізації державної політики значною мірою залежить від рівня координації між центральними органами виконавчої влади, митними органами, дипломатичними установами та іншими суб'єктами публічного адміністрування. У сучасних умовах особливого значення набуває міжвідомча взаємодія щодо просування українського експорту, залучення іноземних інвестицій та забезпечення захисту економічних інтересів держави на міжнародній арені через механізми економічної дипломатії.

Водночас аналіз сучасної практики державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності дозволяє виокремити низку деструктивних проблем, які потребують подальшого вирішення. До них належать недостатній рівень цифровізації окремих адміністративних процедур, складність нормативно-правового регулювання, наявність бюрократичних бар'єрів, а також необхідність подальшої гармонізації законодавства з європейськими стандартами. Крім того, додаткові виклики створюють процеси глобальної економічної нестабільності, посилення міжнародної конкуренції та необхідність забезпечення економічної безпеки держави в умовах воєнного стану, що потребує мобілізації внутрішніх ресурсів.

У зв'язку з цим перспективними напрямками вдосконалення механізмів публічного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності є подальша цифровізація державного управління, розвиток електронних сервісів для суб'єктів господарювання, спрощення регуляторних процедур, удосконалення митного адміністрування та посилення інституційної спроможності органів влади. Реалізація зазначених заходів сприятиме підвищенню ефективності державного регулювання, покращенню умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності та забезпеченню більш повної інтеграції України до світового економічного простору на правах рівноправного партнера.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження встановлено, що сучасна система публічного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності формується під впливом взаємопов'язаних процесів міжнародної економічної інтеграції, лібералізації торговельних відносин та європейської інтеграції України. Її розвиток пов'язаний із планомірним переходом від переважно жорстких адміністративних методів регулювання до комплексного використання правових, економічних, інституційних та цифрових інструментів управління. Саме така модель державного регулювання повністю відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародної торгівлі та створює об'єктивні передумови для ефективної та конкурентної участі України у глобальних економічних процесах.

1.3 Державна політика України у сфері розвитку зон вільної торгівлі

В умовах інтенсифікації процесів глобалізації та посилення міжнародної економічної інтеграції державна політика у сфері розвитку зон вільної торгівлі (ЗВТ) набуває стратегічного значення для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та розширення участі держави у міжнародному поділі праці. Для України питання формування та реалізації ефективної державної політики у сфері ЗВТ є особливо актуальним з огляду на закріплений конституційний євроінтеграційний курс, необхідність повоєнної модернізації господарського комплексу та пошук оптимальних механізмів інтеграції до світового економічного простору. Теоретичні засади формування цієї політики ґрунтуються на положеннях класичних і сучасних теорій міжнародної торгівлі, економічної інтеграції, а також концепціях публічного управління.

Вихідним пунктом наукового осмислення інтеграційних процесів традиційно вважається концепція відносних переваг Д. Рікардо, котрий довів, що міжнародний обмін виступає потужним драйвером господарського прогресу, оскільки орієнтація держав на випуск продукції з мінімальними порівняльними витратами забезпечує максимізацію суспільного добробуту та активізацію процесів нагромадження капіталу [15, с. 54–55]. У ході тривалої еволюції наукових поглядів дефініція «зона вільної торгівлі» зазнала фундаментальних трансформацій, еволюціонувавши від ординарного інструменту фіскально-митного регулювання до комплексної багатовимірної категорії публічного управління.

У просторі сучасної економічної науки виокремилися кілька ключових платформ щодо інтерпретації сутності ЗВТ, які ґрунтовно класифіковано у працях вітчизняних та закордонних дослідників. Згідно з еволюційно-стадійним (класичним) підходом, репрезентованим у працях Б. Баласси, М. Віллема та В. Фомічева, ЗВТ позиціонується як первинний базис або стартова фаза міждержавної економічної інтеграції, що передбачає повну ліквідацію митно-тарифних і кількісних перешкод у взаємній торгівлі країнами-партнерами за

обов'язкового збереження ними суверенного права на встановлення митних бар'єрів щодо третіх країн [48, р. 3–8; 15, с. 55]. Преференційний (режимний) підхід, що детально обґрунтовується В. Шевченком, трактує ЗВТ як специфічний формат вибіркової лібералізації торговельних потоків, акцентуючи увагу на тому, що аналогічний режим не обмежує державний суверенітет та зовнішньоторговельну автономію країни, оскільки його параметри піддаються корекції за допомогою інструментів адміністративного впливу [15, с. 56]. Інтеграційний (формальний) підхід І. В. Амеліної інтерпретує ЗВТ як особливу архітектуру міжнародної інтеграції, що спирається на внутрішню архітектуру правових та господарських взаємовідносин, фокусуючи увагу на трансформаційних зрушеннях внутрішнього ринкового середовища під дією скасування митних зборів та регуляторних обмежень [15, с. 56]. Натомість у межах просторового (географічного) підходу О. Ю. Кочергіна визначає ЗВТ як спільний територіальний простір, котрий консолідує взаємозацікавлені держави, а сама інтеграційна угода орієнтована на інтенсифікацію вільного руху товарних мас, нарощування інвестиційного потенціалу та консолідацію фінансових зв'язків [15, с. 56].

Зважаючи на зазначені концептуальні підходи, доведено, що державна стратегія у сфері ЗВТ не може обмежуватися виключно фіскальними чи митними інструментами. Ефективність державної зовнішньоторговельної політики безпосередньо залежить від рівня узгодженості між стратегічними макроекономічними цілями розвитку держави та інструментами їх практичної реалізації [19, с. 36]. Відтак, формування державної політики має базуватися на комплексному моніторинговому оцінюванні глобальних тенденцій, структури експорту та імпорту, а також динаміки конкурентних переваг національної економіки [19, с. 39].

Логічним продовженням розвитку теоретичних засад стало виникнення концепції «глибоких» торговельних угод. Сучасна світова практика демонструє поступовий перехід від традиційних ЗВТ, спрямованих суто на зниження тарифів, до комплексних форматів, відомих як Поглиблені та всеохоплюючі зони вільної

торгівлі (DCFTA) [15, с. 57]. Такі формати функціонують як зони з елементами спільного ринку, що передбачають часткову лібералізацію руху факторів виробництва та масштабну регуляторну конвергенцію. Означені теоретичні трансформації зумовлюють необхідність детального дослідження сучасного стану та нормативно-правового базису, на якому вибудовується державна політика України у цій сфері.

Перехід до глибоких форм економічної інтеграції вимагає формування міцного нормативно-правового фундаменту. Сучасна державна політика України у сфері розвитку зон вільної торгівлі базується на розгалуженій системі національного законодавства та міжнародно-правових зобов'язань. Базові принципи економічної діяльності, інтеграції у світовий простір та легітимності міжнародних договорів закладені у Конституції України, де стаття 9 визначає ратифіковані міжнародні договори невід'ємною частиною національного правового поля [7, с. 358].

Архітектуру нормативно-правового регулювання цього сектору формує пул законодавчих актів, серед яких фундаментальне місце посідає вітчизняне законодавство про зовнішньоекономічну діяльність, що регламентує правові орієнтири здійснення міжнародного обміну, нівелює прояви дискримінації та визначає правила ліцензування й сертифікації товарів відповідно до світових регламентів [7, с. 358–359]. Ключовим регуляторним компонентом виступає також профільний Митний кодекс країни, орієнтований на наближення національних митних алгоритмів до стандартів Європейського Союзу, насамперед шляхом масштабування цифрового декларування та технології «єдиного вікна» [7, с. 359]. Організаційно-технічний вимір координується законодавством про технічні регламенти та оцінку відповідності, що закладає умови для переходу на європейську модель стандартизації та взаємну валідацію сертифікаційних процедур [7, с. 359]. У той же час нормативні документи у сфері нагляду за безпечністю харчових продуктів і кормів покликані забезпечити імплементацію суворих санітарних і фітосанітарних бар'єрів та розгортання надійних систем простежуваності товарних ланцюгів [7, с. 359]. Рівноправне конкурентне

середовище та запобігання монопольним змовам регламентуються законодавством про захист економічної конкуренції та засадами діяльності Антимонопольного комітету [7, с. 359].

Ядром цього масиву документів виступає Угода про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема її четвертий розділ, який безпосередньо регулює функціонування Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), вимагаючи від української сторони не просто зниження тарифного тиску, а системної та всеосяжної адаптації національного правового поля до європейського *acquis communautaire* [7, с. 358].

Ефективність нормативно-правового регулювання безпосередньо залежить від чіткості функціонування інституційного механізму публічного управління. До ключових суб'єктів формування та реалізації державної політики у сфері ЗВТ в Україні належать Верховна Рада України, яка забезпечує законодавчу базу, та Кабінет Міністрів України, що здійснює загальну координацію. Безпосередню реалізацію стратегії покладено на Міністерство економіки України, яке відповідає за розробку торговельної політики та моніторинг виконання угод, а також на Державну митну службу України, яка реалізує митний контроль і спрощення процедур на кордоні. Захист конкурентного середовища та контроль преференцій покладено на Антимонопольний комітет України. Специфічним елементом інституційної структури виступає також Спільний комітет з питань торгівлі, який діє як дворівнева платформа для постійного міждержавного діалогу між Україною та інституціями ЄС з метою оперативного вдосконалення параметрів функціонування ПВЗВТ [7, с. 359–360].

Попри сформовану структуру, практична реалізація повноважень зазначених інституцій стикається із низкою деструктивних чинників. Суттєвими інституційними бар'єрами на шляху повноцінного використання потенціалу ЗВТ залишаються недостатня правова визначеність окремих норм, інституційна слабкість деяких відомств, надмірний рівень бюрократизації адміністративних процесів та недостатня швидкість реальної імплементації європейських стандартів у практику правозастосування [7, с. 357–360]. Наявність цих правових

та інституційних розбіжностей актуалізує аналіз практичних інструментів, що застосовуються державою для стимулювання експорту та диверсифікації торговельних потоків.

У межах реалізації державної політики у сфері ЗВТ під механізмом управління розуміють скоординовану сукупність правових, економічних, організаційних та інформаційних інструментів, за допомогою яких забезпечується досягнення стратегічних цілей зовнішньоекономічної діяльності. Пріоритетним вектором тут виступає всебічна підтримка національного експорту та інтеграція українських підприємств у глобальні ланцюги доданої вартості.

Гіперконцентрація експортних потоків на вузькому колі географічних сегментів або товарних груп генерує системні загрози для макроекономічної безпеки держави, особливо в епоху глобальних фінансових рецесій чи тектонічних геополітичних зрушень [19, с. 38]. Через це державна стратегія повинна переорієнтуватися на всебічну диверсифікацію ринків збуту та стимулювання експорту високотехнологічної продукції з високою часткою доданої вартості [19, с. 41]. Задля реалізації цієї місії в Україні розбудовано спеціалізовану інфраструктуру підтримки бізнесу, де Офіс з розвитку підприємництва та експорту забезпечує інформаційно-консультаційну підтримку, Експортно-кредитне агентство здійснює страхування, перестраховування та кредитування, а торговельно-економічні місії здійснюють дипломатичне просування брендів за кордоном. Діяльність цих інституцій дозволяє суттєво знизити трансакційні витрати та мінімізувати ризики виходу вітчизняних підприємств на нові ринки.

Важливим критерієм успішності державної політики є також залучення прямих іноземних інвестицій. Лібералізація торговельних режимів у межах ЗВТ виступає каталізатором інвестиційної активності, оскільки скасування мит і гармонізація технічних регламентів роблять країну привабливим виробничим майданчиком для іноземного капіталу [15, с. 55]. Водночас, для перетворення потенційних переваг ЗВТ у реальні інвестиційні потоки держава повинна гарантувати стабільність правового середовища та захист прав інтелектуальної власності.

Окремого аналізу потребує малий та середній бізнес, який є найбільш вразливим елементом зовнішньоекономічної системи. На відміну від великих корпорацій, дрібні підприємства стикаються із дефіцитом фінансових ресурсів для проходження дорогих процедур міжнародної сертифікації та адаптації менеджменту до іноземних вимог. Державна політика у сфері ЗВТ передбачає впровадження таргетованих програм допомоги малому бізнесу, що корелює із засадами концепції інклюзивної торгівлі, обґрунтованої у міжнародній практиці [50, р. 45–48]. Означені класичні механізми підтримки зазнали докорінної трансформації під впливом екстремальних зовнішніх факторів, що потребує дослідження особливостей функціонування системи у специфічних умовах.

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила безпрецедентні деструктивні деформації у структурі функціонування національної економіки, що повністю переформатувало домінанти зовнішньоторговельної стратегії уряду. Втрата великих промислових комплексів, тимчасова окупація територій, блокада традиційних морських логістичних коридорів та гострий дефіцит енергетичних потужностей змусили органи публічної влади перейти до режиму оперативного антикризового регулювання зовнішньоекономічного сектору.

Дослідження підтверджують, що в цих екстремальних обставинах державний менеджмент переорієнтував фокус на утримання базової макроекономічної життєздатності, що детально аналізується у наукових публікаціях. Невідкладними завданнями виконавчої влади під час дії воєнного стану стали масштабна диверсифікація логістичних шляхів, максимальне спрощення і цифровізація митних процедур, прискорений розвиток прикордонної інфраструктури на західних кордонах країни, а також активізація дипломатичного діалогу щодо отримання тимчасових повних торговельних преференцій [30, с. 50–54]. Зовнішньоторговельна політика за таких умов виступає не просто інструментом економічного зростання, а критично важливим елементом системи національної безпеки та життєздатності держави [30, с. 58].

Ключовим досягненням державної політики у цей період стало підписання угод про лібералізацію вантажних автомобільних перевезень із ЄС та скасування

Європейським Союзом, Великою Британією та Канадою в односторонньому порядку імпорتنих мит і тарифних квот для українських товарів. Це дозволило частково компенсувати втрату внутрішнього ринку та зберегти експортний потенціал аграрного та промислового секторів.

Водночас внутрішні антикризові заходи держави мають узгоджуватися із глобальними трансформаціями світової торговельної системи. Згідно з аналітичними висновками, представленими у доповіді Світової організації торгівлі, сучасний етап розвитку глобального ринку вимагає від держав зміщення акцентів з чистої економічної ефективності на забезпечення інклюзивності, соціальної справедливості та диверсифікації для запобігання геоекономічній фрагментації ринків [50, р. 12–15]. Ефективність торговельної політики відтепер оцінюється не лише за валовими показниками експортно-імпортного балансу, а й за її безпосереднім впливом на рівень зайнятості, стабільність регіонального розвитку, екологічну безпеку та життєздатність малих і середніх підприємств [50, р. 78–82].

Окрім цього, світова практика демонструє стрімке розширення предметного поля самих угод про вільну торгівлю. Сучасні інтеграційні формати виходять далеко за межі класичного руху товарів і послуг, активно інкорпоруючи положення щодо цифрової торгівлі та електронної комерції, регулювання транскордонних інформаційних потоків і захисту персональних даних. Також важливе місце посідають питання сталого розвитку та «зеленого» переходу, врахування механізмів вуглецевого коригування, прозорості державних закупівель та уніфікації захисту прав інтелектуальної власності [15, с. 57].

Для України адаптація державної політики до цих новітніх трендів є обов'язковою передумовою для успішної повноцінної інтеграції до спільного ринку ЄС у межах передвступних переговорів. Державна стратегія має гармонійно поєднувати інструменти відкритості ринків із жорстким захистом національних інтересів в екологічній, соціальній та технологічній сферах.

Підсумовуючи результати аналізу, встановлено, що державна політика України у сфері розвитку ЗВТ є складним, динамічним елементом загальної

зовнішньоекономічної та геополітичної стратегії держави. На основі проведеного дослідження з'ясовано, що теоретичні підходи до розуміння преференційних режимів еволюціонували від класичного усунення тарифних обмежень до складних форматів регуляторної конвергенції, які безпосередньо трансформують внутрішню правову та інституційну систему країни. Оцінка нормативно-правового та інституційного супроводу показала, що його фундаментом виступає Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка підтримується внутрішніми регламентами технічного контролю та конкурентної політики. Водночас виявлено, що основними деструктивними факторами, які стримують ефективність публічного управління в цій сфері, залишаються інституційна слабкість окремих відомств, адміністративний тиск на бізнес та незавершеність адаптації законодавства до європейських вимог. Вивчення практичних інструментів підтвердило важливість розбудови інфраструктури підтримки експорту та стимулювання залучення іноземного капіталу, причому сучасний курс має орієнтуватися на засади інклюзивності, забезпечуючи пріоритетний розвиток малого й середнього підприємництва на світових ринках. Нарешті, доведено, що під час воєнного стану державна політика набула вираженого антикризового характеру, зосередившись на логістичній диверсифікації та спрощенні процедур, а її подальша модернізація має враховувати глобальні світові тенденції цифровізації, екологізації, інклюзивного розвитку та вимоги передвступного процесу інтеграції України до Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗОН ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

2.1 Нормативно-правове забезпечення державного регулювання функціонування зон вільної торгівлі в Україні

Ефективність функціонування зон вільної торгівлі (ЗВТ) у сучасних координатах світового господарства суттєво залежить від гнучкості та скоординованості правового поля, що регламентує зовнішньоекономічні зв'язки. Вітчизняна практика розглядає нормативний базис преференційних режимів як багатокомпонентну систему, де міжнародні зобов'язання держави тісно переплітаються з національними інституційними механізмами, забезпечуючи планомірну лібералізацію торговельних потоків.

У працях відомого дослідника С. О. Галагана встановлено, що розвиток міжнародно-правового регулювання зон вільної торгівлі пройшов тривалий шлях від локальних двосторонніх контрактів до сучасних комплексних угод нового покоління, які, окрім класичного обміну товарами, охоплюють інвестиційні капітали, сервісні послуги, технічні регламенти та інструменти цифрової комерції [4, с. 265–271]. Цей процес триває з середини 1980-х років і супроводжується конкуренцією між глобальними правилами торгівлі та регіональним протекціонізмом [4, с. 267].

Теоретичне підґрунтя правової природи преференційних режимів тривалий час викликало жваві наукові дискусії. У працях правознавців радянського та післярадянського періодів, зокрема В. М. Корецького, Г. І. Тункіна, І. С. Перетерського та Є. Т. Усенка, формувалися фундаментальні засади трактування міжнародного економічного права. Наприклад, В. М. Корецький розглядав господарське право на міжнародному рівні як комплексну дисципліну, що інтегрує публічні та приватні цивільні норми, визначаючи торговельні пільги як

відокремлені правові інститути [4, с. 269]. Своєю чергою, І. С. Перетерський наголошував на суверенній природі таких режимів, вбачаючи в них безпосереднє волевиявлення держав щодо підтримки учасників ринку [4, с. 269].

Представники західної правової думки, зокрема Ф. Джессеп, запропонували теорію «транснаціонального права», яка нівелює жорсткий поділ на публічні та приватні аспекти при супроводі транскордонних бізнес-процесів. Розвиваючи цей вектор, Є. Пітерсман охарактеризувати правове регулювання торгівлі як складну комбінацію внутрішньодержавних, приватних та наднаціональних інтеграційних правил [4, с. 269]. Подібну позицію відстоював і Ф. Ловенфельд, аргументуючи це тим, що державні регуляторні повноваження є невіддільним елементом захисту інтересів приватного сектору. У сучасному українському науковому просторі сформувався консенсус щодо того, що нормативне забезпечення ЗВТ є ключовим інститутом міжнародного публічного права, спрямованим на створення преференцій для суб'єктів господарювання [4, с. 271].

Правову основу функціонування зон вільної торгівлі в Україні становлять міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, положення Конституції України, Господарського та Митного кодексів, а також норми базового закону про зовнішньоекономічну діяльність та інших нормативно-правових актів, які безпосередньо регулюють зовнішньоекономічні відносини. Відповідно до дев'ятої статті Основного Закону, схвалені парламентом міжнародні договори стають невіддільною частиною національного правового поля. Це створює стабільні правові передумови для безпосереднього застосування преференційних угод у національній правовій системі та встановлює беззаперечний пріоритет міжнародно-правових норм над внутрішніми актами у разі виникнення будь-ких розбіжностей чи юридичних колізій.

Фундаментальним нормативно-правовим актом у цій сфері є Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», який визначає межі державної політики, фіксує права підприємців та інструменти впливу регулятора на експортно-імпорتنі операції. Особливо важливе значення має законодавче затвердження принципу рівності учасників ринку, свободи підприємництва та захисту

економічного суверенітету України [7, с. 359]. Як зазначає О. В. Єфанов, у процесі адаптації цього закону до європейських вимог було усунуто низку дискримінаційних бар'єрів щодо іноземних інвестиційних потоків та впроваджено міжнародні стандарти ліцензування торговельних операцій [7, с. 359].

Практична сторона функціонування будь-якого преференційного режиму нерозривно пов'язана з процедурами перетину митного кордону, тому ключове місце у системі регулювання посідає Митний кодекс України. Його норми безпосередньо встановлюють правила переміщення вантажів, алгоритми контролю та специфіку використання пільгових тарифних режимів і преференційних квот. Системна адаптація вітчизняних митних правил до європейських вимог у межах виконання інтеграційних угод дозволяє суттєво прискорити оформлення товарів та мінімізувати непродуктивні витрати приватного сектору [7, с. 358].

Сучасна архітектура вітчизняного торговельного простору підпорядкована масштабним інтеграційним зобов'язанням, де центральне місце займає Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (DCFTA) між Україною та Європейським Союзом. На відміну від класичних преференційних угод, які лише знижують імпорتنі мита, цей формат вимагає повної апроксимації національного правового поля до європейського *acquis communautaire*. Реформи охоплюють технічне регулювання, фітосанітарний контроль, захист конкурентного середовища та правила надання державної допомоги бізнесу.

Важливим історичним етапом став також вступ України до СОТ у 2008 році, що змусило адаптувати внутрішні правила до світових стандартів, таких як національний режим, прозорість та недискримінація. Міжнародно-правовою основою для легітимізації регіональних угод у межах глобальної системи виступає стаття XXIV ГАТТ, яка дозволяє створювати ЗВТ за умови, що вони не погіршують умови торгівлі для третіх країн, що і стало юридичним виправленням для укладання угоди з ЄС [4, с. 267–268].

Практичне виконання цих норм потребує злагодженої роботи державних інституцій, серед яких ключовими регуляторами виступають Кабінет Міністрів,

профільні міністерства економіки та фінансів, Державна митна служба та Антимонопольний комітет [7, с. 359–360]. Кожне відомство діє суворо у межах своїх законодавчих повноважень. Водночас безпосередній контроль на кордоні здійснює Державна митна служба України. Проте сучасні виклики та цифровізація світових логістичних ланцюгів оголюють проблеми фрагментарності вітчизняних інформаційних платформ митниці, що створює штучні адміністративні затримки та заважає бізнесу повноцінно використовувати переваги підписаних державою угод.

Для розв'язання цих інституційних проблем необхідно кардинально модернізувати ІТ-архітектуру митних органів через реалізацію чіткої траєкторії дій публічного управління. Першочерговим кроком має стати запуск єдиної інтегрованої цифрової екосистеми митного адміністрування, спроможної в автоматичному режимі об'єднати інформаційні потоки митниці, податкової структури, прикордонної служби та Міністерства економіки, усуваючи дублювання документів. Разом з цим доцільно впровадити аналітичні інструменти Big Data та штучного інтелекту, що дозволить автоматично прораховувати ризики, фокусуючи увагу лише на потенційних порушниках і звільняючи від зайвого контролю добросовісний бізнес. Паралельно з цим необхідно повністю відмовитися від паперової палітри на користь безпаперового електронного документообігу, що знизить корупційні ризики та транзакційні витрати суб'єктів ЗЕД. Наступним елементом реформи має стати пряма технічна інтеграція баз даних Держмитслужби з митними сервісами країн ЄС для оперативного обміну інформацією про вантажі [7, с. 360]. Надійність цих процесів має забезпечити створення спеціалізованого відомчого центру кіберзахисту.

Ці трансформації прямо пов'язані з ліквідацією нетарифних бар'єрів, які сьогодні обмежують експорт сильніше за мита. Дослідження О. В. Єфанова підтверджують, що взаємодія між Україною та ЄС давно переросла рамки простих митних тарифів і концентрується на питаннях державних закупівель, конкурентної політики, фітосанітарії та цифрового ринку [7, с. 358–359]. Особливо це відчутно в аграрній сфері, де базовим регулятором виступає Закон

України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про безпечність харчових продуктів і кормів» [7, с. 359]. Гармонізація цих норм та впровадження систем контролю походження продукції (traceability) відкривають українським експортерам стабільний доступ до високомаржинальних світових ринків.

У цьому контексті цифрова модернізація є не просто технічним покращенням, а головним інструментом зміни правозастосовної практики [7, с. 360]. Орієнтуючись на передові європейські практики, логічним є перехід Держмитслужби до концепції «розумної митниці» (Smart Customs), яка через автоматизацію процесів кардинально мінімізує час митного всеохоплюючого оформлення. Запуск централізованої аналітичної платформи на основі алгоритмів машинного навчання дозволить у режимі реального часу прогнозувати митні правопорушення. Додаткову прозорість може гарантувати інтеграція технологій блокчейн у митні реєстри, що унеможливить несанкціоноване коригування інформації та підвищить рівень довіри між бізнесом і державою. Кінцевим етапом має стати об'єднання українських інформаційних ресурсів із європейським цифровим простором, що зафіксує взаємне визнання електронних документів та дозволить Україні стати повноправним елементом економічної системи Європейського Союзу.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що вітчизняна система нормативно-правового забезпечення функціонування ЗВТ перебуває в стані динамічного оновлення під впливом євроінтеграційного вектора та масштабної цифровізації державного управління [7, с. 360]. Законодавче поле пройшло велику еволюційну дистанцію від локальних преференцій до системної адаптації до світових та європейських регламентів [4, с. 265]. Подальший розвиток нормативної бази має відбуватися синхронно з інституційною перебудовою контролюючих органів, передусім через цифрову модернізацію Державної митної служби [7, с. 360]. Реалізація концепції «розумної митниці» та інтеграція з базами даних ЄС забезпечать прозорість зовнішньої торгівлі, оптимізують умови для бізнесу та створять міцний фундамент для повноцінної інтеграції України до європейського макроекономічного простору.

2.2 Аналіз зарубіжних практик функціонування зон вільної торгівлі

У сучасних умовах глобалізації міжнародної економіки зони вільної торгівлі виступають одним із найбільш поширених інструментів поглиблення економічної інтеграції між державами. Практика функціонування таких зон у різних країнах світу свідчить, що їх ефективність визначається не лише рівнем лібералізації торговельних відносин, а й якістю державного регулювання, розвиненістю інституційного середовища, рівнем цифровізації митних процедур та здатністю державних органів забезпечувати сприятливі умови для міжнародної торгівлі. У зв'язку з цим дослідження зарубіжного досвіду функціонування зон вільної торгівлі набуває важливого значення для формування ефективної державної політики України у сфері розвитку зовнішньоекономічних відносин.

Наукові дослідження свідчать, що сучасні зони вільної торгівлі значно відрізняються від класичних моделей інтеграції, які передбачали переважно скасування митних тарифів між державами-учасницями. Сьогодні більшість торговельних угод охоплює питання технічного регулювання, стандартизації, цифрової торгівлі, захисту інвестицій, інтелектуальної власності та гармонізації нормативно-правових систем. Саме тому сучасні угоди про вільну торгівлю часто характеризуються як поглиблені інтеграційні формати [48]. Як зазначають В. Г. Панченко, Н. В. Резнікова та О. А. Іващенко, на метарівні міжнародної економічної політики дедалі виразніше виокремлюється так званий інтеграційний неопротекціонізм [32, с. 2]. Він базується на використанні потенціалу інтеграційних об'єднань шляхом координації та гармонізації національних політик для максимізації спільного добробуту та забезпечення полегшеного доступу до ринків [32, с. 2].

Концептуальні засади формування таких зон як невід'ємної категорії інтеграційного розвитку також розглядалися у працях інших відомих вчених. Зокрема, О. Ю. Кочергіна досліджувала сучасний зміст зон вільної торгівлі через призму системного та синергетичного підходів, пропонуючи оновлені дефініції цього феномену [43, с. 91–92]. У дослідженнях Е. А. Довгаль та А. П. Голікова

зону вільної торгівлі визначено як одну з ключових базових форм міжнародної економічної інтеграції, аналіз змісту якої дозволяє оцінити трансформацію міжнародних відносин в епоху глобалізації [43, с. 91]. Водночас П. О. Куцик, О. І. Ковтун та Г. І. Башнянин у своїх монографічних працях зосереджували увагу на принципах функціонування, регулювання та глобального становлення інтеграційних об'єднань, що підкреслює багатоаспектність досліджуваної проблеми [43, с. 91].

Одним із найбільш успішних прикладів функціонування зони вільної торгівлі є внутрішній ринок Європейського Союзу та Поглиблена і всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС. Особливістю європейської моделі є поєднання торговельної лібералізації з поступовою гармонізацією законодавства держав-учасниць. На відміну від традиційних угод про вільну торгівлю, ПВЗВТ передбачає адаптацію українського законодавства до *acquis* ЄС у сферах технічного регулювання, митної справи, конкуренції, державної допомоги та захисту прав споживачів [47]. Як підкреслюють Д. І. Ткач, Т. В. Казік та С. І. Гнілуша, за умов функціонування ПВЗВТ з правової точки зору створюється рівноправна конкуренція у зближених правових середовищах, що вимагало введення актів *acquis* ЄС на рівні національних нормативних актів [43, с. 90].

Важливим аспектом оцінки ефективності європейського інтеграційного вектора є його зіставлення з іншими двосторонніми форматами лібералізації торгівлі, які впроваджує Україна. Проведений порівняльний аналіз угод між Україною та ЄС і між Україною та Канадою свідчить, що обидві угоди мають спільну мету — усунення торговельних бар'єрів та спрощення доступу суб'єктів господарювання до ринків партнерів [43, с. 90]. Водночас ПВЗВТ орієнтована на масштабну адаптацію законодавства до права ЄС (зокрема, зближення систем стандартизації, акредитації та метрології), тоді як Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою більшою мірою зосереджується на створенні сприятливих умов для торгівлі, усуненні тарифних обмежень та взаємному визнанні процедур оцінки відповідності продукції [49]. При цьому обидві угоди нормативно ґрунтуються на багатосторонніх принципах, закладених в Угоді про технічні

бар'єри в торгівлі Світової організації торгівлі, яка забороняє використання технічних регламентів як прихованих інструментів протекціонізму (Угода про технічні бар'єри в торгівлі, 1994). Укладання таких багатовекторних угод відкриває для держави можливість одночасної реалізації національних інтересів у різних географічних напрямках без виникнення нормативно-правових колізій [43, с. 95].

Поряд із суто регуляторною та законодавчою гармонізацією, канадська модель демонструє високу ефективність у сфері оптимізації практичних процедур контролю, визначених положеннями двостороннього договору щодо спрощення торгівлі та інституційної співпраці [49]. Особливий інтерес для України становить досвід Канади щодо розбудови операційного середовища. Канадська модель регулювання зовнішньої торгівлі базується на високому рівні цифровізації державних послуг та широкому використанні електронних сервісів у сфері митного адміністрування. У Канаді функціонує інтегрована система електронного декларування, яка забезпечує автоматизований обмін інформацією між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та державними органами. Завдяки цьому значно скорочуються часові витрати на митне оформлення товарів та підвищується прозорість процедур державного контролю. Крім того, канадська практика передбачає чітке функціонування інформаційних контактних пунктів на базі профільних міністерств, що гарантує високий рівень прозорості та доступності відомостей про митні вимоги для суспільства й бізнесу [43, с. 93].

Не менш показовим у контексті еволюції та трансформації міждержавних торговельних угод під впливом глобальних змін є досвід Сполучених Штатів Америки та країн Північної Америки у межах колишньої угоди NAFTA та сучасної USMCA. Практика функціонування зазначених інтеграційних об'єднань демонструє, що ефективна зона вільної торгівлі потребує постійного вдосконалення нормативно-правових механізмів відповідно до змін світової економіки. Перезапуск NAFTA у форматі USMCA у 2020 році став результатом тривалих дискусій навколо протилежних бізнес-інтересів підприємств та розбіжностей у торгівлі «чутливими» товарами, такими як м'ясо-молочна чи

плодоовочева продукція [32, с. 3]. Оновлена угода отримала виразне геоекономічне підґрунтя, спрямоване на зміцнення міжнародних позицій регіону, при цьому особливого значення набули питання цифрової торгівлі, захисту даних, електронної комерції та кібербезпеки, які сьогодні розглядаються як невід’ємна складова міжнародної торговельної політики.

Прагнення провідних економік світу захистити свої ринки та одночасно розширити сфери впливу зумовлює появу принципово нових форматів взаємодії, де внутрішні економічні зони стають інструментом зовнішньої експансії. Особливої уваги у цьому контексті заслуговує досвід Китайської Народної Республіки. На відміну від європейської та північноамериканської моделей, Китай використовує поєднання зон вільної торгівлі та спеціальних економічних зон як інструмент реалізації довгострокової державної економічної стратегії [32, с. 1]. Дослідниками встановлено, що китайські зони вільної торгівлі виконують не лише функції стимулювання експорту та залучення інвестицій, а й використовуються як майданчики для апробації економічних реформ, зменшення асиметрій регіонального розвитку та тестування цифрових технологій державного управління [32, с. 1, 4]. Характерною рисою є те, що пілотні вільні економічні зони в КНР органічно доповнюють регіональні торговельні угоди, підписані на державному рівні [32, с. 1].

Ефективність функціонування зазначених територій забезпечується створенням інноваційної інфраструктури, яка спрощує комунікацію між бізнесом та державним апаратом. Важливою особливістю китайської моделі є створення цифрових екосистем управління зовнішньоторговельною діяльністю. У багатьох китайських вільних економічних зонах впроваджено принцип «єдиного цифрового вікна», який дозволяє підприємствам здійснювати митне оформлення, отримувати дозвільні документи та взаємодіяти з державними органами через єдину інформаційну платформу. Крім того, значна увага приділяється використанню технологій штучного інтелекту, аналізу великих масивів даних та автоматизованого управління ризиками під час здійснення митного контролю. При цьому, як зазначають фахівці, суто податкові пільги часто стають менш

критичними для іноземних інвесторів, ніж інтеграція та розміщення підприємства у комфортному, цифровому та високотехнологічному промисловому кластері [32, с. 1].

Створення таких внутрішніх технологічних та інституційних кластерів дозволило Китаю виступити рушієм формування найбільших мегарегіональних торговельних альянсів. Досвід країн Азійсько-Тихоокеанського регіону також демонструє важливість інтеграції торговельної політики з інноваційною та інвестиційною політикою держави. Так, Регіональне всеосяжне економічне партнерство (RCEP), укладене 15 країнами регіону у 2020 році, охоплює не лише питання торгівлі товарами, а й регулювання інвестицій, електронної комерції, телекомунікацій, цифрових послуг та інтелектуальної власності [32, с. 1, 3]. Це свідчить про поступовий перехід від класичних торговельних угод до комплексних моделей економічної інтеграції [32, с. 2–4]. Підписання RCEP, підживлюваного мережею внутрішніх пілотних зон, дозволило Китаю мінімізувати ризики дефрагментації виробничих ланцюгів та залишитися локомотивом азійських ланцюгів поставок [32, с. 1]. За своєю суттю, нова зона вільної торгівлі такого масштабу постає як зона геополітичного впливу, що трансформує глобальний економічний простір [32, с. 1].

Аналіз зарубіжних практик дозволяє встановити, що одним із ключових факторів ефективного функціонування зон вільної торгівлі є високий рівень цифровізації митних процедур та лібералізації інвестиційного клімату. Створення преференційного режиму в межах ЗВТ гарантує вітчизняним та іноземним компаніям транспарентний доступ до ринків, радикальне зниження тарифних бар'єрів, а також усунення дискримінаційних заходів усередині країн-партнерів [9]. Окрім лібералізації власне товарних потоків, функціонування таких зон суттєво мінімізує загальні комерційні ризики завдяки фіксації чітких правил гри, що підвищує загальну інвестиційну привабливість держав та стимулює приплив прямих іноземних інвестицій [10]. Саме тому особливої актуальності для України набуває питання якнайшвидшої модернізації ІТ-інфраструктури Державної митної

служби для забезпечення конкурентоспроможності національного бізнесу на міжнародній арені.

З метою адаптації найкращих міжнародних практик до українських умов доцільно запровадити низку заходів.

По-перше, необхідним є створення єдиної національної цифрової платформи управління зовнішньоекономічною діяльністю, яка інтегруватиме інформаційні ресурси Державної митної служби України, Державної податкової служби, Міністерства економіки, Державної прикордонної служби та інших органів влади. Реалізація такого підходу дозволить суттєво підвищити швидкість обробки інформації та мінімізувати дублювання процедур.

По-друге, доцільно впровадити систему прогнозу аналітики на основі технологій штучного інтелекту. Аналогічні системи вже використовуються у країнах ЄС, Канаді та Китаї для автоматичного виявлення ризикових операцій і формування профілів ризику. Це дозволить оптимізувати використання ресурсів митної служби та підвищити ефективність контролю.

По-третє, пропонується розширити функціональні можливості механізму «Єдине вікно для міжнародної торгівлі». У сучасному вигляді система потребує інтеграції з усіма державними реєстрами, електронними дозволами та міжнародними інформаційними платформами. У перспективі вона повинна функціонувати як повноцінний цифровий сервіс для всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності.

По-четверте, доцільним є впровадження технологій блокчейн для забезпечення достовірності та незмінності інформації щодо зовнішньоекономічних операцій. Використання таких технологій сприятиме підвищенню рівня довіри між державою та бізнесом, а також мінімізуватиме ризики несанкціонованого втручання в інформаційні системи.

По-п'яте, необхідно забезпечити інтеграцію української митної інформаційної інфраструктури з цифровими системами Європейського Союзу. Це дозволить прискорити митне оформлення товарів, спростити транскордонний

обмін інформацією та підвищити ефективність контролю за переміщенням товарів через державний кордон.

Крім того, важливим напрямом реформування є створення сучасного центру кібербезпеки Державної митної служби України. Ураховуючи постійне зростання кількості кіберзагроз та ризиків несанкціонованого доступу до державних інформаційних ресурсів, забезпечення кіберстійкості митної системи повинно стати одним із пріоритетів державної політики.

Таким чином, аналіз зарубіжних практик функціонування зон вільної торгівлі свідчить, що успішність інтеграційних процесів значною мірою залежить від якості державного управління, рівня цифровізації адміністративних процедур та ефективності інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності. Використання досвіду Європейського Союзу, Канади, США та Китаю дозволяє сформулювати комплекс практичних рекомендацій щодо модернізації діяльності Державної митної служби України, реалізація яких сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та поглибленню інтеграції України до світового економічного простору.

Проведений аналіз дозволяє встановити, що найбільш ефективні моделі функціонування зон вільної торгівлі базуються на поєднанні чотирьох ключових складових: розвиненої нормативно-правової бази, високого рівня цифровізації державного управління, прозорих митних процедур та ефективної взаємодії держави з бізнесом. При цьому найбільш показовим для України є досвід Європейського Союзу щодо гармонізації законодавства, Канади щодо електронного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності та Китаю щодо використання цифрових технологій у митній сфері.

Ураховуючи результати аналізу зарубіжних практик, для Державної митної служби України доцільно запропонувати додаткові заходи модернізації ІТ-інфраструктури, які полягають у створенні національного аналітичного центру управління митними ризиками на базі технологій Big Data та Artificial Intelligence, а також у впровадженні цифрових профілів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності для автоматизованого визначення рівня ризику. Разом із тим, важливим

кроком має стати запровадження електронного митного аудиту після випуску товарів за прикладом країн ЄС і створення мобільного застосунку для учасників зовнішньоекономічної діяльності з можливістю відстеження всіх етапів митного оформлення в режимі реального часу. Подальший розвиток системи передбачає інтеграцію української митної інформаційної системи з платформами NCTS, EU Customs Data Model та іншими європейськими цифровими сервісами, що логічно доповнюється впровадженням цифрового механізму попереднього митного інформування на основі міжнародних стандартів WCO Data Model. Завершальним елементом цієї модернізації має стати створення єдиного сховища митних даних із можливістю швидкого міжвідомчого обміну інформацією між митницею, податковою службою, прикордонною службою та правоохоронними органами.

З огляду на досвід провідних країн світу можна зробити висновок, що подальше вдосконалення системи державного регулювання функціонування зон вільної торгівлі в Україні повинно базуватися не лише на адаптації законодавства до міжнародних стандартів, а й на комплексній цифровій трансформації діяльності Державної митної служби України. Саме цифровізація митних процедур виступає сьогодні одним із ключових факторів забезпечення конкурентоспроможності держави у глобальній торговельній системі.

2.3 Перспективи функціонування та розвитку зон вільної торгівлі за участю України

У сучасних умовах трансформації світової економіки та поглиблення процесів міжнародної економічної інтеграції розвиток зон вільної торгівлі виступає одним із ключових напрямів забезпечення конкурентоспроможності національних економік. Для України питання функціонування та подальшого розвитку зон вільної торгівлі набуває особливого значення в контексті реалізації євроінтеграційного курсу, відновлення економіки в умовах воєнного стану та необхідності диверсифікації зовнішньоекономічних зв'язків.

Світовий досвід свідчить, що сучасні зони вільної торгівлі вже не обмежуються лише скасуванням тарифних бар'єрів. Їх функціонування дедалі більше пов'язується із гармонізацією законодавства, цифровізацією торговельних процедур, розвитком спільних інвестиційних проєктів, інтеграцією логістичних систем та формуванням спільного регуляторного середовища [50]. Саме тому перспективи розвитку зон вільної торгівлі за участю України необхідно розглядати крізь призму комплексної модернізації системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Важливим чинником подальшого розвитку зон вільної торгівлі є поступове розширення географії торговельного співробітництва України. Станом на сьогодні Україна бере участь у мережі двосторонніх та багатосторонніх угод про вільну торгівлю, які охоплюють країни Європейського Союзу, Великої Британії, Канади, держави Європейської асоціації вільної торгівлі (ЕФТА), Грузію, Ізраїль та інші країни. Подальше розширення мережі таких угод може сприяти диверсифікації експортних ринків та зменшенню залежності від окремих торговельних партнерів.

Особливе значення для України має Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ) з Європейським Союзом. Проведені дослідження свідчать, що функціонування ПВЗВТ сприяло зростанню частки ЄС у структурі українського експорту та стимулювало адаптацію вітчизняних виробників до європейських стандартів. Водночас подальша реалізація потенціалу цієї угоди потребує завершення процесів гармонізації законодавства, усунення технічних бар'єрів у торгівлі та підвищення конкурентоспроможності української продукції на європейському ринку [47].

У сучасних умовах важливим напрямом розвитку зон вільної торгівлі є їх трансформація у платформу для залучення інвестицій. Світова практика демонструє, що найбільш успішні інтеграційні об'єднання поєднують лібералізацію торгівлі з формуванням сприятливого інвестиційного середовища. Для України це означає необхідність створення додаткових стимулів для іноземних інвесторів, удосконалення механізмів захисту інвестицій та розвитку інфраструктурних проєктів у межах міжнародного економічного співробітництва.

Поряд із інвестиційною складовою, вагому роль у розвитку зон вільної торгівлі відіграватиме цифровізація державного управління. Сучасні тенденції розвитку міжнародної торгівлі свідчать про зростання значення електронної комерції, цифрових платформ та автоматизованих систем митного адміністрування. У зв'язку з цим перспективним напрямом державної політики повинно стати створення повністю цифрового середовища супроводу зовнішньоекономічної діяльності. На основі аналізу міжнародного досвіду та сучасних тенденцій розвитку світової торгівлі пропонується реалізувати комплекс заходів щодо модернізації IT-інфраструктури Державної митної служби України.

По-перше, доцільним є створення Єдиної цифрової платформи управління зовнішньоекономічною діяльністю. Така система повинна забезпечувати інтеграцію всіх державних інформаційних ресурсів, пов'язаних із митним оформленням, контролем походження товарів, сертифікацією продукції та валютним регулюванням. Реалізація зазначеного проєкту дозволить мінімізувати дублювання адміністративних процедур та скоротити часові витрати суб'єктів господарювання.

По-друге, пропонується впровадити комплексну систему аналізу ризиків на базі технологій штучного інтелекту. Використання алгоритмів машинного навчання дозволить автоматично ідентифікувати ризикові зовнішньоекономічні операції, прогнозувати можливі порушення митного законодавства та оптимізувати процес митного контролю. Подібні системи успішно функціонують у країнах Європейського Союзу, Канаді та Китаї.

По-третє, необхідним є створення інтегрованого цифрового кабінету учасника зовнішньоекономічної діяльності. Через такий сервіс суб'єкти господарювання матимуть можливість здійснювати електронне декларування товарів, подавати необхідні документи, відстежувати статус митного оформлення та взаємодіяти з державними органами в режимі реального часу.

По-четверте, доцільним є впровадження технологій блокчейн для забезпечення прозорості митних процедур. Використання розподілених реєстрів сприятиме підвищенню рівня довіри між державою та бізнесом, мінімізуватиме

корупційні ризики та забезпечуватиме достовірність інформації щодо зовнішньоекономічних операцій.

По-п'яте, перспективним напрямом є інтеграція українських митних інформаційних систем із цифровими платформами Європейського Союзу. Зокрема, важливого значення набуває подальший розвиток системи NCTS, яка забезпечує електронний обмін інформацією про транзитні перевезення між державами. Поглиблення інтеграції у спільний митний простір ЄС сприятиме прискоренню митного оформлення товарів та зниженню транзакційних витрат бізнесу.

Крім цифрової трансформації, важливим напрямом розвитку зон вільної торгівлі є вдосконалення механізмів публічного управління. Як зазначає О. Єфанов, ефективність функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС значною мірою залежить від рівня координації між органами державної влади, якості нормативно-правового регулювання та залучення бізнесу до процесів прийняття рішень [8, с. 22–24].

У цьому контексті доцільно створити постійно діючу міжвідомчу координаційну платформу з питань розвитку зон вільної торгівлі, до складу якої повинні входити представники Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України, Державної митної служба України, бізнес-асоціацій та наукових установ. Основним завданням такої платформи має стати формування стратегічних напрямів розвитку зовнішньоторговельної політики держави та координація реалізації міжнародних торговельних угод.

Ефективне державне управління дозволить активізувати участь України у нових міжнародних економічних ініціативах. В умовах трансформації глобальних ланцюгів доданої вартості Україна може виступати важливим логістичним та виробничим центром між країнами Європейського Союзу, Чорноморського регіону та Азії. Для реалізації такого потенціалу необхідним є розвиток транспортної інфраструктури, модернізація прикордонних пунктів пропуску та підвищення ефективності митного адміністрування.

Таким чином, перспективи функціонування та розвитку зон вільної торгівлі за участю України пов'язані з поглибленням інтеграції до європейського економічного простору, розширенням мережі міжнародних торговельних угод, цифровізацією державного управління та модернізацією митної інфраструктури. Реалізація запропонованих реформ сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української економіки, зростанню обсягів експорту, залученню інвестицій та формуванню сучасної системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності відповідно до найкращих міжнародних практик.

Подальший розвиток зон вільної торгівлі за участю України значною мірою залежатиме від швидкості реалізації структурних реформ, ефективності державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності, темпів післявоєнного відновлення економіки та рівня інтеграції до європейського економічного простору. У зв'язку з цим доцільно розглянути декілька можливих сценаріїв розвитку зон вільної торгівлі за участю України до 2030 року.

Перший сценарій можна охарактеризувати як інерційний. Його реалізація передбачає збереження існуючих темпів адаптації законодавства до стандартів Європейського Союзу та поступове виконання положень Угоди про асоціацію. У межах цього сценарію відбуватиметься подальше зростання частки Європейського Союзу у структурі зовнішньої торгівлі України, однак темпи інтеграції залишатимуться відносно помірними. Основними ризиками виступатимуть збереження логістичних обмежень, недостатня модернізація митної інфраструктури та обмежені можливості залучення іноземних інвестицій.

Другий сценарій передбачає прискорену інтеграцію України до внутрішнього ринку Європейського Союзу. Його реалізація можлива за умови активного впровадження європейських стандартів, завершення гармонізації нормативно-правової бази та подальшого розвитку цифрових механізмів державного управління. У такому випадку очікується суттєве збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, зростання експорту продукції з високою доданою вартістю та підвищення інвестиційної привабливості держави. Водночас досягнення таких

результатів потребуватиме значних фінансових ресурсів та високого рівня координації між органами державної влади.

Третій сценарій можна визначити як інноваційно-інтеграційний. Його сутність полягає у поєднанні переваг зон вільної торгівлі з розвитком цифрової економіки, інноваційного підприємництва та міжнародної виробничої кооперації. За такого підходу Україна може перетворитися на один із регіональних центрів виробництва продукції з високою доданою вартістю, інтегрований у глобальні ланцюги створення вартості. Особливе значення в межах цього сценарію матиме розвиток високотехнологічних галузей, цифрових послуг, машинобудування, агропромислового комплексу та оборонно-промислового сектору.

Аналіз сучасних тенденцій міжнародної торгівлі дозволяє стверджувати, що найбільш перспективним для України є саме інноваційно-інтеграційний сценарій розвитку. Його реалізація забезпечить не лише розширення зовнішньоторговельних зв'язків, а й структурну модернізацію національної економіки відповідно до сучасних вимог глобальної конкуренції.

Реалізація запропонованих заходів щодо розвитку зон вільної торгівлі та модернізації діяльності Державної митної служби України дозволить досягти низки позитивних результатів.

По-перше, очікується суттєве скорочення часу проходження митних процедур завдяки впровадженню цифрових технологій та автоматизації процесів контролю. Це сприятиме зниженню адміністративного навантаження на бізнес та підвищенню ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

По-друге, модернізація інформаційних систем дозволить підвищити рівень прозорості митного адміністрування та мінімізувати корупційні ризики. Використання електронного документообігу, цифрових реєстрів та автоматизованих механізмів прийняття рішень сприятиме формуванню більш передбачуваного та відкритого регуляторного середовища.

По-третьє, інтеграція українських митних інформаційних систем із цифровими платформами Європейського Союзу забезпечить спрощення транскордонного обміну інформацією та прискорення процедур митного

оформлення товарів. Це стане важливою передумовою для подальшого поглиблення економічної інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.

По-четверте, розвиток зон вільної торгівлі сприятиме залученню іноземних інвестицій та створенню нових робочих місць. Світова практика свідчить, що ефективне функціонування інтеграційних об'єднань забезпечує формування сприятливого інвестиційного клімату та стимулює розвиток підприємницької діяльності.

По-п'яте, реалізація реформ дозволить підвищити конкурентоспроможність української продукції на міжнародних ринках. У результаті цього очікується збільшення обсягів експорту, розширення географії зовнішньої торгівлі та диверсифікація товарної структури експорту.

Особливого значення набуває розвиток експорту продукції з високою доданою вартістю. Матеріали досліджень щодо функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС свідчать, що одним із ключових завдань державної політики повинно стати поступове зменшення частки сировинної продукції в експорті та стимулювання розвитку переробної промисловості, машинобудування, ІТ-сектору та інших інноваційних галузей економіки.

Таким чином, перспективи розвитку зон вільної торгівлі за участю України пов'язані не лише з розширенням міжнародної торговельної співпраці, а й із комплексною модернізацією системи державного управління, впровадженням цифрових технологій та підвищенням ефективності діяльності державних інституцій. За умови реалізації запропонованих заходів Україна зможе значно посилити свої позиції у світовій економіці, забезпечити стале економічне зростання та прискорити процес інтеграції до європейського економічного простору.

Дослідження стратегічних орієнтирів та макроекономічних наслідків розширення торговельних преференцій для України перебуває у центрі прискіпливої уваги провідних вітчизняних та зарубіжних науковців. Складність сучасного гео економічного ландшафту зумовлює дихотомію в оцінках дослідників, які акцентують увагу як на очевидних статичних і динамічних

перевагах лібералізації, так і на глибинних структурних викликах для національного господарства.

Вагомий внесок у концептуалізацію процесів регіональної інтеграції України здійснила Н. Кривенко, яка пропонує комплексний методологічний підхід до оцінювання ефектів міждержавного зближення. Вченою обґрунтовано, що реальну результативність інтеграційного процесу доцільно вимірювати через зіставлення часток взаємного експорту країн-учасниць у загальній структурі їхнього товарообігу [18, с. 21]. У контексті українських реалій дослідниця наголошує на необхідності застосування таких індикаторів, як індекс симетричної торговельної інтроверсії та показник схильності до внутрішньорегіональної торгівлі, що дозволяє упередити методологічні помилки при моделюванні довгострокових наслідків функціонування ЗВТ.

Аналогічний вектор аналізу підтримує В. Петухова, фокусуючи увагу на кількісному вимірі міждержавної економічної пов'язаності. Науковцем запропоновано і апробовано специфічний інструментарій — коефіцієнт регіональної економічної пов'язаності (КРЕП), математична модель якого базується на співвідношенні обсягів внутрішньої торгівлі інтеграційного угруповання та його питомої ваги у глобальному світовому товарообігу [34, с. 30]. Застосування зазначеного коефіцієнта у дослідженнях перспектив ПВЗВТ між Україною та ЄС дозволяє стверджувати, що рівень реального взаємопроникнення ринків має стійку тенденцію до зростання, хоча й стримується асиметрією потенціалів партнерів.

Проте, розглядаючи привабливість європейського вектора, не можна ігнорувати інституційні бар'єри. Досліджуючи цей аспект, І. Приходько акцентує увагу на специфіці діалектичного взаємозв'язку між суто економічними чинниками та політичною кон'юнктурою. Встановлено, що розвиток сучасних інтеграційних угруповань визначається делікатним балансом та комплементарністю національних інтересів [36, с. 32]. Вчений доводить, що без стійкої політичної волі та готовності інституціональних структур до компромісів

навіть найбільш економічно обґрунтовані проєкти зон вільної торгівлі ризикують залишитися на стадії декларацій.

Теоретичні засади функціонування ринків у межах торговельних блоків спираються на класичні макроекономічні парадигми. Зокрема, у дослідженнях сучасної інтеграційної архітектури базовим орієнтиром залишається фундаментальна праця Б. Баласси, чия п'ятирівнева модель стадій економічної інтеграції (від зони вільної торгівлі до повного економічного та політичного союзу) є класичним підґрунтям для аналізу траєкторії руху України до внутрішнього ринку ЄС [48, с. 45–48]. Сучасні автори екстраполюють цю модель на аналіз ПВЗВТ, доводячи, що Україна наразі перебуває на етапі глибокого нормативно-правового зближення, що за своїм сутнісним наповненням виходить за межі класичної першої стадії ЗВТ і містить виразні елементи спільного ринку.

Аналізуючи ринкові наслідки усунення митних бар'єрів, вітчизняні дослідники часто апелюють до концепції ефектів створення та відхилення торгівлі, вперше сформульованої Дж. Вайнером. Наголошується, що лібералізація зовнішньоекономічних відносин генерує позитивні зрушення у добробуті лише тоді, коли статичний ефект створення торгівлі переважає ефект її відхилення [3, с. 84]. Для України це означає необхідність мінімізації ризиків «витіснення» ефективних постачальників із третіх країн менш ефективними європейськими контрагентами, що може спровокувати додаткові чисті втрати для національних споживачів.

У той же час, як справедливо зазначає Д. Крепс, реальні ринкові механізми є значно складнішими за лінійні теоретичні моделі. Дослідником обґрунтовано, що преференційні торговельні угоди можуть призводити до нелінійних і важкопрогнозованих структурних шоків, які в окремих випадках здатні нівелювати очікувані вигоди від макроекономічної інтеграції [17, с. 112]. Це актуалізує потребу в розробці гнучких механізмів державного захисту та адаптаційних субсидій для найбільш вразливих секторів української промисловості.

Проблематика галузевої адаптації детально розкривається у працях представників регіональних наукових шкіл. Зокрема, О. Мороз визначає міжнародну економічну інтеграцію як тривалий і суперечливий процес, центральною ланкою якого є системне зближення держав та поступове переплетення структур їхніх національних економік [28, с. 14–16]. Автор застерігає від надмірного оптимізму щодо миттєвих позитивних результатів, вказуючи, що без випереджальної модернізації вітчизняних підприємств інтеграція може закріпити сировинну спеціалізацію України.

На доповнення до цього, Л. Курах акцентує увагу на матеріальному базисі інтеграційної взаємодії. Доведено, що безпосереднім предметом міжнародного економічного зближення виступають національні господарські комплекси, де здійснюється виробництво та розподіл благ, які мають чіткий грошовий вимір [21, с. 41]. Відтак, успішність функціонування будь-якої ЗВТ безпосередньо залежить від фінансової спроможності та технологічного рівня первинних суб'єктів господарювання.

На противагу суто економічним детермінантам, О. Беляєв розглядає інтеграційні об'єднання крізь призму організаційно-правового підходу. Інтеграція трактується ним як широке міждержавне об'єднання, яке спроможне ефективно функціонувати виключно за умови жорсткого дотримання спеціальних угод та наявності розвиненої, скоординованої інституційної структури [2, с. 73]. Для України це актуалізує завдання розбудови ефективних спільних органів моніторингу та арбітражу в межах діючих угод про вільну торгівлю.

Підсумовуючи результати аналізу, встановлено, що подальша модернізація архітектури зон вільної торгівлі за участю України має базуватися на комплексному поєднанні інструментів цифрової трансформації, інституційного зближення та виваженого протекціонізму в межах міжнародного права, що дозволить перетворити зовнішню торгівлю на потужний локомотив національного економічного відродження.

ВИСНОВОК

У кваліфікаційній роботі бакалавра здійснено комплексне теоретичне узагальнення та прикладний аналіз особливостей функціонування преференційних торговельних режимів в Україні. За результатами проведеного дослідження сформовано науково-практичні результати відповідно до визначених логічних кроків та завдань роботи.

Досліджено сутність та зміст функціонування зон вільної торгівлі в системі міжнародної економічної інтеграції через призму узагальнення фундаментальних наукових підходів. У рамках цього кроку було доведено, що зона вільної торгівлі виступає базовою та найбільш динамічною формою інтеграційної взаємодії держав, яка безпосередньо забезпечує лібералізацію господарських зв'язків шляхом системного усунення тарифних і нетарифних бар'єрів. Також було з'ясовано, що історична еволюція теоретичних поглядів на природу преференційних зон чітко віддзеркалює загальні тенденції розвитку глобальної економіки від класичних концепцій А. Сміта та Д. Рікардо до сучасних неокласичних моделей, системних та синергетичних підходів. За результатами теоретичного аналізу встановлено, що сучасні преференційні зони трансформувалися у складні інституційні механізми, які інтегрують економічні, правові та організаційні інструменти міждержавної взаємодії, виступаючи потужним чинником стимулювання міжнародного обміну, капіталізації конкурентних переваг національних економік та поглиблення інтеграційних процесів у глобальному масштабі.

Визначено механізми державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах лібералізації торговельних відносин, що дозволило з'ясувати специфіку трансформації вітчизняної архітектури публічного адміністрування. Було встановлено, що ця система сьогодні формується під потужним консолідованим впливом процесів глобалізації, розширення свободи торгівлі та європейської інтеграції України. Дослідження внутрішніх механізмів дозволило зафіксувати планомірний перехід від переважно жорстких, директивних

адміністративних методів регулювання до комплексного використання гнучких правових, економічних, інституційних та цифрових інструментів управління, причому саме така адаптивна модель державного регулювання повністю відповідає сучасним тенденціям розвитку міжнародного торговельного права і створює об'єктивні передумови для ефективної, рівноправної та конкурентної участі України у глобальних економічних процесах.

Охарактеризовано державну політику України у сфері розвитку зон вільної торгівлі, в результаті чого визначено, що вказаний напрям є складним та динамічним складником загальної зовнішньоекономічної та геополітичної стратегії нашої держави. У ході виконання цього завдання досліджено практичні інструменти реалізації державної політики, серед яких особливе місце посідає розбудова інфраструктури підтримки експорту та стимулювання залучення іноземних інвестицій, а також констатовано, що теоретичні підходи до розуміння суті преференційних режимів в Україні еволюціонували від класичного усунення тарифних обмежень до складних форматів регуляторної конвергенції, які безпосередньо трансформують внутрішню правову та інституційну систему країни. Оцінка практичних результатів впровадження таких режимів показала, що в умовах воєнного стану державна політика набула вираженого антикризового характеру, оперативно зосередившись на логістичній диверсифікації, спрощенні процедур та отриманні екстрених торговельних преференцій від міжнародних партнерів, на основі чого обґрунтовано, що подальший рух у цьому напрямі має орієнтуватися на принципи інклюзивності, надаючи пріоритетну підтримку малому та середньому бізнесу з метою підвищення його конкурентоспроможності на зовнішніх ринках, а також враховувати вимоги передвступного процесу інтеграції України до Європейського Союзу, екологізації економіки та цифровізації торгівлі.

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення державного регулювання функціонування зон вільної торгівлі в Україні, що дозволило встановити, що вітчизняна система правового супроводу преференційних режимів перебуває в стані інтенсивного оновлення під впливом євроінтеграційного вектора та

масштабної цифровізації державного управління [7, с. 360]. Юридичний аналіз показав, що вітчизняне законодавче поле пройшло велику еволюційну дистанцію від локальних преференцій до системної адаптації до світових та європейських регламентів [4, с. 265]. Водночас у рамках аналізу було виявлено, що ключовими деструктивними факторами, які обмежують ефективність публічного управління у цій сфері, залишаються інституційна слабкість окремих контролюючих органів, адміністративне навантаження на бізнес та незавершеність процесів гармонізації законодавства з правом ЄС. На основі цього доведено, що подальший розвиток нормативної бази має відбуватися синхронно з інституційною перебудовою контролюючих органів, передусім через цифрову модернізацію Державної митної служби, оскільки реалізація концепції «розумної митниці» та інтеграція з базами даних ЄС забезпечать прозорість зовнішньої торгівлі, оптимізують умови для ведення бізнесу та створять міцний фундамент для інтеграції України до європейського макроекономічного простору [7, с. 360].

Узагальнено зарубіжні практики функціонування зон вільної торгівлі з метою виявлення інноваційних інструментів модернізації вітчизняної митної інфраструктури, чому безпосередньо присвячено підрозділ 2.2 роботи. Проведений аналіз досвіду Європейського Союзу, Канади, США та Китаю засвідчив, що успішність інтеграційних процесів значною мірою залежить від якості державного управління, рівня цифровізації адміністративних процедур та ефективності інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності. Було визначено, що найбільш ефективні моделі функціонування преференційних режимів базуються на поєднанні розвиненої нормативно-правової бази, високого рівня цифровізації державного управління, прозорих митних процедур та ефективної взаємодії держави з бізнесом, де найбільш показовим для України визначено досвід Європейського Союзу щодо гармонізації законодавства, Канади щодо електронного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності та Китаю щодо використання цифрових технологій у митній сфері. З огляду на це сформовано комплекс практичних рекомендацій щодо модернізації діяльності Державної митної служби України, оскільки саме цифровізація митних процедур

виступає сьогодні одним із головних факторів забезпечення конкурентоспроможності держави у глобальній торговельній системі.

Обґрунтовано стратегічні перспективи функціонування та розвитку зон вільної торгівлі за участю України. Констатовано, що подальша модернізація архітектури преференційних торговельних режимів за участю України має базуватися на комплексному поєднанні інструментів цифрової трансформації, інституційного зближення та виваженого протекціонізму в межах міжнародного права, що дозволить захистити критичні сектори національного виробництва і водночас максимізувати вигоди від преференційного доступу на зовнішні ринки. Обґрунтовано стратегічні пріоритети розвитку, які полягають у переході від сировинної моделі експорту до стимулювання поставок вітчизняної продукції з високою часткою доданої вартості. Зроблено узагальнений висновок, що за умови успішного впровадження інноваційних інструментів управління, концепції «розумної митниці» та повної правової конвергенції з європейським простором, механізми зон вільної торгівлі перетворяться на потужний локомотив національного економічного відродження, гарантуючи стабільне довгострокове зростання та повноцінне включення України до єдиного ринку Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімова О. Ю. Методологія оцінки ефективності зон вільної торгівлі. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 100 (Частина I). С. 170–178.
2. Беляєв О. Механізми регулювання міжнародної економічної інтеграції в сучасних умовах. Економічний простір. 2024. № 189. С. 70–76.
3. Вайнер Дж. Митний союз як проблема. Нью-Йорк: Фонд Карнегі за міжнародний мир, 1950. 221 с. (Viner J. The Customs Union Issue. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1950. 221 p.)
4. Галаган С. О. Міжнародно-правове регулювання зон вільної торгівлі: етапи розвитку та місце в системі міжнародного права. Науковий вісник публічного та приватного права. 2018. Вип. 6, т. 2. С. 265–271.
5. Гречишкіна О. О., Ковалев А. С. Податкові інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2014. № 8 (215). С. 26–29.
6. Дербеньова Я. В. Сутність та еволюція зон вільної торгівлі в системі міжнародної економічної інтеграції. Бізнес Інформ. 2017. № 10. С. 16–21.
7. Єфанов О. В. Нормативно-правове регулювання у сфері публічного управління процесами формування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Вісник Херсонського національного технічного університету. 2025. № 2 (93), ч. 1. С. 357–361.
8. Єфанов О. Публічне управління зовнішньоекономічною діяльністю в умовах євроінтеграції. Вісник НАДУ. 2024. № 1. С. 20–26.
9. Зона вільної торгівлі — покращений доступ до ринків / Ілляшев та партнери. 2019. URL: <http://attorneys.ua/uk/publications/free-trade-areas-better-access-to-markets> (дата звернення 20.05.2026)
10. Зона вільної торгівлі: що це таке на прикладі, які плюси та мінуси несе таке партнерство / UCAP. 2021. URL: <https://ucap.io/zona-vilnoyi-torgivli-shho->

[cze-take-na-prykladi-yaki-plyusy-ta-minusy-nese-take-partnerstvo/](#) (дата звернення 15.05.2026)

11. Козак С. В. Міжнародна торговельна політика та механізми ГАТТ/СОТ: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 248 с.
12. Комар Н. В. Ефекти створення та відхилення торгівлі в умовах інтеграційних об'єднань. Журнал європейської економіки. 2015. Т. 14, № 1. С. 68–79.
13. Комар Н., Уніят А. Регіональні угоди про вільну торгівлі за участю України: можливості та ризики. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 26.
14. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
15. Кочергіна О. Ю. Сучасний зміст зони вільної торгівлі як невід'ємної категорії інтеграційного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 1. С. 54–58.
16. Кочергіна О. Ю. Теоретичні підходи до дослідження зон вільної торгівлі в глобальній економіці. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2018. Т. 23, Вип. 4. С. 54–59.
17. Крепс Д. Курс мікроекономічної теорії. Принстон: Princeton University Press, 1990. 832 с. (Kreps D. A Course in Microeconomic Theory. Princeton: Princeton University Press, 1990. 832 p.)
18. Кривенко Н. Методологічні підходи до оцінювання ефективності регіональних торговельних угод. Міжнародна економічна політика. 2024. № 2 (41). С. 18–25.
19. Ксендзук В. В. Державна зовнішньоторговельна політика в умовах глобалізаційних викликів. Економіка та управління. 2020. № 4. С. 36–43.
20. Ксендзук В. В. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізаційних викликів: монографія. Київ: Академвидав, 2020. 240 с.
21. Курах Л. В. Трансформація національних господарств в умовах глобалізаційних шоків. Актуальні проблеми економіки. 2023. № 5 (263). С. 38–44.

22. Липов В. В. Інституційні трансформації міжнародних торговельних відносин в умовах лібералізації. Економіка та фінанси. 2016. № 4. С. 18-105.
23. Мазаракі А. А., Мельник Т. М. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі: трансформація інструментів. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2011. № 2. С. 5–14.
24. Макогон Ю. В. Регіональні торговельно-економічні союзи в умовах глобальних трансформацій. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2019. Вип. 12. С. 71–78.
25. Мариніна С. В. Вплив міжнародної економічної інтеграції на конкурентоспроможність національних виробників (на матеріалах досліджень В. В. Липова). Економічний вісник. 2014. № 2. С. 42–47.
26. Митний кодекс України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 44–48. Ст. 552.
27. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2.
28. Мороз О. С. Структурне зближення економік у процесі міжнародної інтеграції. Світ фінансів. 2022. № 3 (72). С. 11–18.
29. Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України: підручник. Київ: КНЕУ, 2016. 328 с.
30. Олійник О. В., Ксендзук В. В. Особливості реалізації зовнішньоекономічної політики України в умовах правового режиму воєнного стану. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2022. Вип. 43. С. 50–59.
31. Орехова Т. М. Стратегічні орієнтири зовнішньоекономічної політики держав в умовах глобальних шоків. Міжнародна економічна політика. 2020. № 1 (32). С. 82–95.
32. Панченко В. Г., Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Від вільних економічних зон до угод про вільну торгівлю: інтеграційний вимір міжнародної

конкурентоспроможності економіки Китайської Народної Республіки. Ефективна економіка. 2021. № 1. С. 1–5.

33. Петровська І. Принципи та інструменти публічного адміністрування зовнішньоекономічної діяльності в контексті євроінтеграції України. Публічне управління та митне адміністрування. 2024. № 1 (40). С. 112–119.

34. Петухова В. О. Моделювання показників економічної пов'язаності в інтеграційних блоках. Економіка та прогнозування. 2023. № 4. С. 28–35.

35. Платонова І. О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 13-14. С. 125–129.

36. Приходько І. В. Політичні детермінанти лібералізації міжнародної торгівлі. Політичні дослідження. 2023. № 2. С. 29–36.

37. Про державний контроль за дотриманням законодавства про безпечність харчових продуктів і кормів: Закон України від 18 трав. 2017 р. № 2042-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 31. Ст. 343.

38. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січ. 2001 р. № 2210-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 12. Ст. 64.

39. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квіт. 1991 р. № 959-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 29. Ст. 377. (Також доступно за URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>). (дата звернення 17.05.2026)

40. Про стандартизацію: Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 31. Ст. 1058.

41. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січ. 2015 р. № 124-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 14. Ст. 96.

42. Румянцев А. П. Міжнародна економіка: підручник. Київ: Знання, 2021. 415 с.

43. Ткач Д. І., Казік Т. В., Гнілуша С. І. Порівняльно-правовий аналіз угод про вільну торгівлю з Україною на прикладі ЄС та Канади. Правничий вісник Університету «КРОК». 2019. № 35. С. 89–97.

44. Угода про технічні бар'єри в торгівлі / Світова організація торгівлі. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_008 (дата звернення 26.05.2026)
45. Швиданенко О. І. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Київ: КНЕУ, 2022. 260 с.
46. Шиманська К. В., Бондарчук В. В. Ефект Угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС на вітчизняний імпорт та експорт. Економіка, управління та адміністрування. 2021. № 2(96). С. 25–30.
47. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. Official Journal of the European Union. 2014. L 161. P. 3–2137.
48. Balassa B. The Theory of Economic Integration. Homewood, Illinois : Richard D. Irwin, 1961. 304 p.
49. Canada-Ukraine Free Trade Agreement (CUFTA). 2017. URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16 (дата звернення 21.05.2026)
50. World Trade Report 2024: Trade and inclusivity: Making international trade work for all / World Trade Organization. Geneva : WTO, 2024. 192 p.